

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій
кафедра політології

**ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА В УКРАЇНСЬКОМУ І
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ФУТБОЛІ**

дипломна робота
на здобуття академічного звання магістра політології
студента Приходька Петра Олеговича

Науковий керівник
Кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології
Амельченко Наталія Анатоліївна

Рецензент: кандидат політичних наук Гнатюк Микола Миколайович

Робота допущена до захисту в ДЕК рішенням кафедри політології
протокол №__ від _____ 2020 р.

Завідувач кафедри _____

Київ – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРИСУТНОСТІ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ФУТБОЛІ.....	8
1.1. Теорія раціонального вибору	8
1.2. Теорія обмеженої раціональності	11
1.3. Біхевіоральна теорія	14
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ФУТБОЛІ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КЕЙСІВ.....	19
2.1. Політичний дискурс в українському футболі на основі протистояння «Україна-Росія»	19
2.2. Інші випадки політико-ідеологічного впливу на український футбол.....	46
2.3. Ультрас як суб'єкт сучасного українського націоналізму	49
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ФУТБОЛІ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КЕЙСІВ .	57
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	73
ДОДАТКИ.....	83
АНОТАЦІЯ.....	84

ВСТУП

Актуальність роботи. У сучасному світі спорт стає складовою політичних процесів. Політика впливає на спорт так само, як і спорт формує певний політичний дискурс. Навіть звичайні міжнародні змагання уже породжують політичну суперечку, оскільки та чи інша спортивна команда (або окремих представник) є уособленням певної країни, тобто ту чи іншу команду інтерпретують крізь належність до певної соціальної групи та ототожнюють з певними нормами, традиціями та звичаями, які притаманні певному державному осередку. Протистояння країн – це дискурс на міжнародному рівні у рамках політичного протистояння. Змагальний характер спорту можна порівняти зі змагальним характером війни. Війна у всі часи була засобом досягнення геополітичного домінування. Але сучасна система міжнародних відносин у своїй суті стає більш мирною і толерантною, якщо умовно порівнювати її навіть з епохою Середньовіччя. Саме таким чином, військові змагання, які є небажаними у сучасній геополітичній системі міжнародних відносин, стали замінювати спортивними змаганнями задля того, аби «з'ясувати стосунки». Це – лише коротке пояснення того, яким чином політика перетинається зі спортом. Цей перетин – неминучий. Твердження «спорт поза політикою», яке інколи фігурує серед соціальних обговорень, у сучасному суспільстві не діє. Спорт, за міркуванням автора, і є політикою.

Футбол – це один із найпопулярніших видів спорту у світі, і, зокрема, в Україні. Так склалось історично, адже Україна – частина Європи, де футбол був завжди одним із домінуючих видів спорту. Футбол, все ж, є більше чоловічим видом спорту, аніж жіночим. Політика у своїй тенденційності також позиціонується як чоловіча сфера залученості та активності (це пояснюється частішою присутністю у політичних процесах саме чоловіків, а не жінок). Саме тому бурхливі суперечки у соціальних колах часто виникають з приводу політичних або футбольних подій. Це суб'єктивне

судження і частково дискримінаційне відносно жіночої статі, проте воно відображається на реальному стані справ.

Важливо зрозуміти необхідність розгляду паралельно і європейського футболу, яким вважається найуспішнішим та найбільш економічно прибутковим у світі. Український футбол є складовою європейського футболу. Однак, процеси політизації футболу в європейських країнах є дещо слабшими та поодинокими, на відміну від України. Цей процес буде пояснений у викладі основного матеріалу магістерської роботи.

Після подій в Україні 2013-14-го рр. виникла сильна економічна криза, яка була породжена кризою політичною. Євромайдан, який став тригером зміни влади в Україні, а також Росія, яка миттєво відреагувала на втрату контролю над Україною анексією Криму та знерухомленням Донбасу призвели до цієї політичної кризи, яка вже в свою чергу вплинула і на економічну.

Унаслідок економічної кризи багато соціальних сфер в Україні стали отримувати значно менше фінансування, а олігархічне коло, яке було на провідних ролях під час епохи Януковича, здало свої позиції. Футбол в Україні – це справа рук олігархів. Його рівень значно знизився, проте футбол в Україні після 2014-го року не зник остаточно і не опинився у прірві занепаду. Він став менш якісним через недостатнє фінансування, а також він здобув ще одну характеристику. Футбол став дуже політизованим. І ця політизація найпопулярнішого виду спорту в Україні вплинула і на різні верстви населення, незважаючи на вік та економічний статус.

Будь-яку футбольну подію в Україні стали оцінювати крізь політичні уявлення та політичні цінності. Це у свою чергу породжувало формування певної політичної свідомості та політичної культури. Саме завдяки політизації соціального життя в Україні після 2014-го року футбол став засобом насаджування та формування певних політичних уявлень та створення фреймів.

Проте політизованим футбол є не лише в нашій країні, але і у всій Європі. Для багатьох футбол – захоплення, робота чи звичайне хобі. Проте у політизованому суспільстві навіть аполітичні індивіди стають політично залежними. Політизація футболу не просто формує політичну свідомість, але й стимулює до прийняття певних рішень, які пояснюються не об’єктивною дійсністю, а політичними уподобаннями та цінностями. Саме такі випадки будуть розглянуті в магістерській роботі.

Окрім політизації футболу, у цьому виді спорту посилилася й ідеологічна складова, яка була присутня в ньому завжди. Певні індивіди впливають на події у просторі футболу за допомогою ідеологічного механізму. Таким чином формується певний логічний ланцюжок впливів: ідеологія – футбол – суспільство – формування політичної культури. У цьому ланцюжку впливовий індивід (суб’єкт) з певною ідеологією сприяє політизації футболу. Політизований футбол є фактором впливу на менш впливових індивідів та на їх цінності, якими можна легко маніпулювати. У зрізі цього процесу індивіду отримують певні уявлення і таким чином формується їх політична культура, яка проявляється під час поведінки індивідів, що отримали певну інформацію та проаналізували її крізь призму своїх політичних уявлень.

Саме завдяки цьому ланцюжку і відбувається зворотній стабільний і безперервний процес: передача певних політичних цінностей від владних структур та носіїв влади до суспільства і навпаки. А буферною зоною для цієї передачі і слугує футбол, до якого прикута увага великої кількості соціальних груп у європейських країнах та Україні зокрема.

Тема запропонованого дослідження є актуальною, оскільки спорт і зокрема футбол на сучасному етапі розвитку людства – це потужний соціальний кластер впливу на свідомість індивідів, зокрема на їх політичну свідомість. І це стосується не лише футболу (самої суті гри), але і навколофутбольних подій, суспільних обговорень, прийняття рішень індивідів, що пов’язані з футболом та інших процесів.

Важливо також відзначити присутність наукової новизни в роботі, адже серед українських науковців не було знайдено комплексних досліджень, які аналізують кореляцію футболу і політико-ідеологічної складової. Ця тема підіймалась лише в медіа та інформаційному просторі України, на рівні окремих недостатньо ґрунтовних журналістських статей або блогерських нотаток. Таким чином, проведене дослідження претендує на унікальність в сучасному вітчизняному науковому просторі.

Мета роботи. Метою дипломної роботи є розкриття взаємовпливу політики і футболу в українському і європейському контексті.

Виходячи з мети, необхідно сформулювати такі **завдання**, які повинні бути вирішеними у цій дипломній роботі:

- Розкрити теоретико-методологічну базу дослідження на основі теорій раціонального вибору, обмеженої раціональності та біхевіоралізму;
- довести присутність політико-ідеологічної складової у функціонуванні українського та європейського футболу за допомогою теорій раціонального вибору, обмеженої раціональності та біхевіоралізму;
- проаналізувати присутність політико-ідеологічної складової в українському футболі на основі окремих кейсів;
- висвітлити присутність політико-ідеологічної складової в європейському футболі на основі окремих кейсів;
- охарактеризувати вплив політизованого футболу на політичну культуру індивідів та суспільства в цілому .

Об'єктом дослідження: є взаємодія футболу і політики в Україні і Європі.

Предметом дослідження є політико-ідеологічна складова українського і європейського футболу.

Методологія дослідження. В процесі написання дипломної роботи використовувалися підходи раціонального вибору і біхевіоралізму. В якості конкретних методів дослідження застосовувалися: метод дискурс-аналізу – для висвітлення політизації футболу в Україні і Європі на основі аналізу повідомлень мас-медіа, метод кейс-стаді з метою розкриття конкретних випадків політизації футбольної проблематики, порівняльний метод був використано для виокремлення спільних і відмінних рис у політико-ідеологічних складових українського і європейського футболу.

Джерельна база дослідження. Основними джерелами, що використовувалися в дипломній роботі були конкретні кейси та випадки, що свідчили про присутність політико-ідеологічної складової у футболі та усіх процесах, що пов'язаних з футболом. Ці кейси зазвичай описувались у вигляді новин у відомих українських та зарубіжних ЗМІ, а також у інтерв'ю відомих особистостей, які причетні до футболу, і сторінках у соціальних мережах. В якості джерельної бази використовувалися нормативно-правові акти УАФ (Українська асоціація футболу – найвищий керівний футбольний орган в Україні), FIFA (найвищий футбольний керівний орган у світі) та UEFA (найвищий керівний футбольний орган у Європі).

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРИСУТНОСТІ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ФУТБОЛІ

Для того, аби пояснити та методологічно описати присутність політико-ідеологічної складової у такому виді спорту як футбол, необхідно виділити та охарактеризувати три теоретико-методологічних підходи: теорію раціонального вибору, теорію обмеженої раціональності та біхевіоральну теорію. Саме вони слугуватимуть певною теоретичною відправною точкою для обґрунтування практичної частини роботи та легітимації проведення дослідження.

1.1. Теорія раціонального вибору

Важливо зазначити, що теорія раціонального вибору прийшла в політичні та соціальні науки з економічної науки. Науковці намагалися пояснити, яким чином індивід діє у тій чи іншій ситуації, з огляду на обставини, що склались навколо нього і зовнішні умови, які впливають на його поведінку та на прийняття його індивідуальних рішень. Цей підхід покликаний пояснити поведінку певного актора, враховуючи характер його прагматичних установок, та вибір оптимальної поведінки у конкретній політичній ситуації та в процесі прийняття певного політичного рішення. Основний постулат теорії раціонального вибору: актор приймає певне рішення залежно від його наслідків. Він аналізує переваги та недоліки того чи іншого вибору, який йому доведеться здійснити. Актор обирає саме те рішення, яке йому вигідне та принесе найбільшу користь. Звідси випливає, що теорія раціонального вибору має в собі індивідуально-егоїстичне начало[59].

Пропонуємо продемонструвати теорію раціонального вибору на прикладі виборів та поведінки виборців під час них. Виборець вирішує, прийти йому на виборчу дільницю чи ні, в залежності від того, як він оцінює вигоду від свого голосу. В свою чергу, він голосує виходячи з раціональних міркувань

користі конкретно для себе. Виборець (суб'єкт раціонального вибору) може маніпулювати своїми політичними установками та маневрувати під час прийняття певного рішення, якщо він бачить та розуміє, що не досягне виграшу.

Раціональний вибір – це певний об'єкт максимальної корисності для індивіда, якщо враховувати ресурси, якими він оперує, а також зовнішній тиск і зовнішнє середовище, в якому перебуває індивід. Саме тому теорія раціонального вибору є універсальною і застосовується як методологічна база для аналізу у різних науках: як у економічних, так і в соціальних і політичних, адже зовнішнє середовище може бути як економічним, так і політичним.

Також важливо зазначити, що теорія раціонального вибору спрямована на зниження рівня невизначеності, що є досить важливим елементом саме в економічній науці.

Теорія раціонального вибору сформувалась під впливом декількох шкіл та поглядів. По-перше, це шотландська філософія моральності, до якої належали Адам Фергюссон, Девід Юм і Адам Сміт. Основна характеристика цієї школи у тому, що вона сформувала загальну концепцію раціональної поведінки індивідів у рамках соціуму. [43] Також у цьому контексті можна згадати і утилітаризм Ієремії Бентама, який просував концепцію моральності раціонального вибору, тобто певних суб'єктивних суджень індивіда відносно свого рішення залежно від його особистих моральних установок та загального соціально-політичного фону [43]. Варто зазначити також і неокласичну теорію (Альфред Маршалл) як один із складників формування теорії раціонального вибору [43]. Неокласична теорія підкреслювала роль певного обміну та взаємин між індивідами під час прийняття певних раціональних рішень, тобто брала до уваги загальний фон та суспільну дійсність окрім особистих уподобань та установок індивіда.

Варто зосередитись на теорії раціонального вибору як на егоїстичному началі. Теорія раціонального вибору у цьому аспекті певною мірою продовжує ідеї Томаса Гоббса, Бернарда де Мандевіля та Карла Менгера, які працювали над формулюванням концепції методологічного індивідуалізму [43]. Якщо коротко охарактеризувати цю концепцію, то можна зробити висновок, що основною її ідеєю є припущення відносно існування певних соціальних структур та кластерів, які складаються з сукупності раціональних індивідів, основною метою яких є задоволення власних потреб. Проте егоїстична сутність цієї концепції парадоксально обмежується альтруїстичними постулатами, адже індивід все ж перебуває в соціумі, і поряд з власним раціональним вибором, він завжди враховує і загальний соціальний фон, який слугує певною рамкою для його власних індивідуальних потреб.

У цьому і парадокс теорії раціонального вибору, яка з одного боку продукує знання про егоїстичність індивіда та його потреб, а з іншого боку обмежує індивіда соціумом та загальним фоном, оскільки для легітимізації індивіда в певному угрупованні він у будь-якому випадку повинен прийняти правила цього угруповання.

Теорія раціонального вибору сформувалася у двох напрямках: суспільний вибір і соціальний вибір. В свою чергу теорія суспільного вибору поділяється на дві школи: чиказька і вірджинська [43]. Чиказька школа робить акцент на ринковому успіху (економічні основи теорії раціонального вибору), а вірджинська – на певній неспроможності політики і пояснює логіку певного оптимального вибору для індивіда в незручних для нього умовах, в яких він обмежений певними правилами гри. У свою чергу теорія соціального вибору пояснює логіку існування певного політико-соціального утворення, у якому поєднані та задекларовані індивідуальні переваги кожного суб'єкта групи, які гармонічно поєднуються один з одним [43]. Тобто теорія соціального вибору продукує концепт певного політичного успіху, в якому індивіди враховують

свої особисті потреби, проте не порушують соціально-політичний існуючий лад.

Теорія раціонального вибору влучно пасує для пояснення присутності політико-ідеологічної складової у футболі. По-перше, досить часто індивіди у футболі приймають певні рішення (які є політично забарвленими) з огляду на розуміння вигоди особисто для себе і ідентифікації себе з загальною політичною культурою, в яку вони вбудовані. Це і є політична культура спільноти. Тобто індивіди діють раціонально, враховуючи власні цілі та наміри і таким чином отримують максимальну корисність від своїх діянь. Детальніше кейси кореляції політико-ідеологічної складової і футбольної дійсності крізь призму теорії раціонального вибору будуть розглянуті у наступних розділах.

1.2. Теорія обмеженої раціональності

Досить тісно з теорією раціонального вибору корелює і теорія обмеженої раціональності, яка у своїй назві ніби то протиставляється теорії раціонального вибору, проте, насправді, краще пояснює першу і доповнює її, удосконалюючи та роз'яснюючи теоретичне розуміння обох концепцій. Теорія обмеженої раціональності є певним продовженням теорії раціонального вибору, яка пояснює політичну дійсність з іншого боку та влучно пасує для пояснення кореляції футбольної дійсності та політико-ідеологічної складової суспільства.

Основним теоретиком теорії обмеженої раціональності був американський вчений у галузі економічних соціальних та політичних наук Герберт Саймон. Концепцію обмеженої раціональності Саймон обґрунтовує та пояснює у своїй книзі «Моделі людини: соціальне та раціональне»[55].

Сутність теорії обмеженої раціональності у тому, що індивід під час прийняття певного рішення керується певною логікою та обирає найкращий із можливих варіантів, які доступні для нього і які він вважає релевантними

для власного вибору. Проте кожен варіант має свої плюси та мінуси, саме тому, у політологічному контексті, теорія обмеженої раціональності – це ймовірність вибору одного варіанту з певними перевагами, проте ігнорування переваг інших варіантів, що були відкинуті. Саме у такому випадку і формується концепція обмеженості раціональності.

Саймон доводить свою тезу відносно концепції обмеженої раціональності за допомогою кількох аргументів[57]. По-перше, індивід, який обирає для себе певне рішення або певний варіант, не завжди може об'єктивно проаналізувати дійсність та варіанти з усіх точок зору через різні фактори (некомпетентність, необізнаність, обмеженість мисленнєвих навичок і т.д.). Саме у такому випадку раціональність не може бути максимізованою, адже варіанти не проаналізовані у повному обсязі.

Ще одним аргументом відсутності максимальної корисності від прийняття рішення згідно з теорією раціонального вибору є те, що критерії оцінювання ефективності та вигідності певного рішення можуть інтерпретуватись по-різному, вони не є перманентними чи сталими, а ідентифікується різними індивідами з огляду на їх політичні установки, уподобання. Саме тому, обраний варіант не може вважатись максимально корисний, адже конкретної універсальної системи оцінювання чи критеріїв оцінювання просто не існує в сучасно політико-соціальному вимірі.

По-третє, сама сутність угруповання чи певної суспільної організації, яка продукує та уможлиблює конкретні блага чи варіанти не є досконалою. У цьому аспекті можна апелювати до наявності об'єктивної інформації відносно тих чи інших варіантів та критеріїв їх оцінювання. Тобто, якщо у цьому аргументі мінімізувати попередній і допустити, що індивід є компетентним у аналізі усіх доступних йому варіантів, то третій аргумент апелює не до індивіда, а до самого угруповання, яке продукує соціально-політичні блага.

І останнім, і певно, найважливішим аргументом у доводах Саймона є те, що будь-який індивід залежить від загального політико-соціального фону і вбудований у систему політичної культури угруповання (держави, організації, тощо). Саме цей аргумент є ключовим у концепції теорії обмеженої раціональності. Навіть якщо індивід є компетентним у оцінці запропонованих варіантів, а структура чи угруповання пропонує йому об'єктивні критерії оцінювання для цих варіантів, то індивід є у будь-якому випадку залежним від угруповання і його правил. Саме за такого розвитку подій отримати максимальну корисність просто неможливо, адже інтереси індивідів можуть перетинатися та не співпадати. Задля мирного співіснування у будь-якій групі чи у державо подібному утворенні зі своєю організацією і нормами індивіди часто повинні жертвувати власними інтересами і часто обирати оптимальний варіант серед декількох оптимальних, обираючи саме те, що є найважливішим для них і ігноруючи таким чином інші важливі аспекти через необхідність дотримання загальних норм і правил.

У випадку обрання певного найбільш оптимального варіанту індивід не отримує 100% вигоду від прийнятого рішення, адже він шукає не найкращий варіант (вибір максимальної корисності у всіх аспектах), а той, який задовольнить його найважливіші потреби.

Проаналізувавши сутність теорії обмеженої раціональності, можна зробити висновок, що з одного боку вона доповнює теорію раціонального вибору та удосконалює її розуміння та варіативність, а з іншого – є її повною протилежністю та навіть критикою.

Теорія обмеженої раціональності досить часто слугує релевантним поясненням поведінки та прийняття рішень політичного забарвлення індивідами у футболі. У багатьох випадках ігноруються одні важливі вигоди та обираються інші лише суто через загальний політико-соціальний фон і можливі негативні наслідки для індивіда, у разі якщо умови політико-

соціального фону не враховувати при виборі того чи іншого варіанту. Детальніше кейси кореляції політико-ідеологічної складової і футбольної дійсності крізь призму теорії обмеженої раціональності будуть розглянуті у наступних розділах.

1.3. Біхевіоральна теорія

Третьою теорією, яка пояснює кореляцію між політико-ідеологічною складовою та футболом є біхевіоральна теорія. Аби охарактеризувати основне завдання біхевіоральної теорії, слід поставити одне ключове запитання: «Чому люди у конкретних ситуаціях (при прийнятті певних політичних рішень) поводять себе певним чином?». Ключове слово в цьому запитанні – «поводять». У основі біхевіоральної теорії закладена поведінка політично вмотивованого індивіда. Досить тісно біхевіоралізм перетинається і з теорією раціонального вибору і з теорією обмеженої раціональності, адже у випадку розгляду усіх трьох теорій паралельно (і якщо їх порівнювати між собою), то кожна з них продукує те, що індивід прагне отримати певну користь для себе, реалізувати свої політичні мотиви. Прийняття певних політичних рішень крізь призму біхевіоралістичної теорії розглядається як акт певного вмотивованого зусилля задля здобуття влади та реалізації власних інтересів. Біхевіоралісти використовують поняття «влади» як основної цілі індивіда, який обирає для себе ту чи іншу поведінку під час різних ситуацій.

Біхевіоральний підхід почав вважатись одним із основоположних у політичній науці ХХ століття починаючи з його середини (50-60 роки). Першими та основними теоретиками біхевіоралістичного методу були американські політологи Чарльз Мерріам та Гарольд Лассуел, а також американський політолог та філософ Артур Бентлі (останній, щоправда, описував біхевіоралізм лише частково та дотично, більшою мірою розкриваючи теорію так званих «зацікавлених груп»)[53].

Важливо розуміти, що влада – це ключова мета політично вмотивованого індивіда. Влада (та її здобуття) виступає основним суб'єктом отримання максимальної корисності (перетини з теорією раціонального вибору) Поведінка (у біхевіоральній теорії) – це механізм здобуття влади. Саме ці постулати є основоположними для біхевіоральної теорії, вони формулюють концепт та пояснюють, як застосувати біхевіоральну теорію на практиці, корелюючи її з конкретними кейсами.

Важливою рисою біхевіорального підходу є те, що він можливий для використання лише шляхом певної емпіричної перевірки та емпіричного доведення. Тобто, дослідник повинен використати та проаналізувати велику кількість кейсів для того, щоб прослідкувати певну закономірність у поведінці індивідів, щоб зробити певний висновок та легітимізувати своє дослідження. Легітимація біхевіорального підходу напряду залежить від перевірки та так званого пересвідчення дослідника у правильності запропонованих ним тез та ідей.

Також важливо уточнити відмінність між біхевіоралізмом та біхевіоризмом (адже нами розглядається та обґрунтовується саме біхевіоральна теорія у рамках політичної науки як теоретико-методологічна основа для проведення дослідження та аналітичної роботи).

Біхевіоризм – це психологічна теорія, яка покликана пояснити поведінку людей та тварин не як соціальних істот, а як істот біологічних. Біхевіоризм перевіряє та аналізує взаємовплив біологічних індивідів та їх реакцій з зовнішнім середовищем та його змінами. Індивіди впливають на зовнішнє середовище таким чином, як середовище впливає на індивідів. Біхевіоризм - це метод дослідження психологічної науки з використанням біологічних чинників та знань[56].

Біхевіоралізм – це політична та соціальна теорія, яка вивчає політичну дійсність та політичні процеси крізь призму поведінки політично

вмотивованих індивідів, прийняття рішень якими також залежить від політико-соціального фону.

Очевидно, що біхевіоралізм запозичив певні принципи у біхевіоризму, проте біхевіоризм спрямований на аналіз загальних буденних біологічних реакцій людей на зовнішнє середовище, а біхевіоралізм досліджує реакції соціального та політичного спрямування.

Американсько-канадський політолог Девід Істон виділив сім характерних методологічних особливостей біхевіоралізму як однієї з основоположних теорій у політичній науці [53]:

- *Закономірності* (у поведінці індивідів спостерігаються певні спільні риси, які можна застосувати для аналізу різних кейсів та практик. Очевидно, що індивіди ведуть себе по-різному в різних ситуаціях, проте шляхом аналізу багатьох кейсів та історичного досвіду встановлено, що певні універсальні особливості все ж є);
- *Верифікація* (будь-яка практика чи кейс фіксації поведінки індивіда перевіряється та корелюється з іншими випадками (перевірка закономірностей). Таким чином, біхевіоралізм є інтерсекційним);
- *Наявність технік* (дані для аналізу збираються не випадково чи хаотично, а шляхом певної вибірки, методологічним та науковим шляхом);
- *Кількісна обумовленість* (дані вимірюються та визначаються кількісно, це їх основна статистична характеристика);
- *Розділення емпірики та ціннісних норм* (біхевіоралісти розділяють емпіричні судження відносно певних практик та ціннісні судження, вони не корелюють разом під час проведення досліджень. Проведення аналітичного дослідження за допомогою біхевіоральної теорії має бути емпіричним та об'єктивним, ціннісні та нормативні елементи соціуму піддаються аналізу, проте не стають суттю результатів дослідження);

- *Систематизація* (дані, що збираються для аналізу, повинні відбиратися за певними правилами та відповідно до певної структури. Збирання даних для розгляду біхевіоралістами не може відбуватись у хаотичному руслі. Усі дані повинні бути впорядкованими);
- *Чиста наука* (біхевіористи стверджують, що їхній підхід, а також висновки засновані на принципах чистої науки. Чиста наука – це спосіб дослідження, який заснований на теоріях та прогнозах. Чиста наука також має синонім – фундаментальна наука).

Отже, ми визначили та охарактеризували теоретико-методологічне підґрунтя для запропонованої теми дослідження. Дослідження кореляції футболу та політико-ідеологічної складової базуватиметься на трьох теоретико-методологічних політологічних підходах: теорія раціонального вибору, теорія обмеженої раціональності та біхевіоральна теорія.

Теорія раціонального вибору пояснює, яким чином індивід прагне обрати для себе найкращий варіант із можливих і наявних для нього. Раціональний вибір – це спосіб досягнення максимальної корисності від будь-якого рішення чи політичної події.

Теорія обмеженої раціональності виступає з одного боку протиставлення теорії раціонального вибору, а з іншого – її доповненням. Обмежена раціональність формується тоді, коли індивід втиснутий у рамки і не може обрати найкращий варіант серед можливих представлених, а змушений жертвувати певними принципами і вигодами, аби обрати оптимальний варіант (а не найкращий) з огляду на тиск зовнішнього середовища, яке характеризується сформованим і сталим політико-соціальним фоном.

Біхевіоральна теорія пояснює поведінку політично вмотивованих індивідів у зрізі тих чи інших ситуацій, а також під впливом зовнішнього соціально-політичного фону.

Усі три політологічні теорії перетинаються між собою та доповнюють одна одну. За допомогою цих теорій можна прослідкувати, проаналізувати та пояснити поведінку індивідів в українському та європейському футболі та футбольній дійсності загалом, дослідити, яким чином політико-ідеологічна складова впливає на футбол. Також ми маємо на меті відслідкувати зворотній процес (вплив політизованого футболу на політичну культуру індивідів), що і буде зроблено у наступних розділах за допомогою аналізу конкретних кейсів та практик.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ФУТБОЛІ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КЕЙСІВ

Український футбол ніколи не був поза політикою, а після 2014-го року він став особливо політизованим, як і все українське суспільство. Роль спортивного принципу в українському футболі таким чином значно знизилася, а політична складова впливала на долю гравців, футбольних команд та турнірів. Я пропоную для аналізу 15 кейсів в українському футболі, які репрезентують його як політично залежне соціальне явище. Кейси були обрані за принципом доступності широкій публіці, адже ті випадки, які не були оприлюднені в ЗМІ (чи просто приховані та не відомі громадськості), не мали того ефекту і впливу на політичну культуру індивідів.

2.1. Політичний дискурс в українському футболі на основі протистояння «Україна-Росія»

Політичне, інформаційне та ідеологічне протистояння України з Росією – це стабільне й перманентне явище, яке існувало увесь час (якщо брати до уваги часові рамки від початку незалежності України до сьогодення). Насамперед, такий стан справ обумовлений перш за все історичними факторами (географічна близькість країн, певна культурна спорідненість, українські землі у складі Росії довгий час і т.д.). Особливо це протистояння загострилось після 2014-го року, коли Російська Федерація анексувала частину української території – Кримський півострів, а потім спровокувала конфлікт на Донбасі.

Український футбол, який у нашій державі знаходиться в руках олігархів та політично вмотивованих осіб, теж зазнав змін не лише у плані фінансування, але й у плані політичної залученості та політичної участі. Ми спробуємо проілюструвати, як політичний дискурс «Україна-Росія» вплинув на український футбол у сучасному його стані.

Ракицький та «Зеніт». У січні 2019-го року сталася резонансна подія для українського футболу. Основний захисник збірної України та донецького футбольного клубу «Шахтар» Ярослав Ракицький перейшов до «Зеніту», команди, яка представляє Санкт-Петербург і фінансується компанією «Газпром».[31]

Очевидно, що в Україні це сприйняли як «зраду» та «перебіг на бік ворога». Бурхливу і жорстку реакція у соціальних мережах та у громадських колах загалом підкріпила і до цього не зовсім проукраїнська позиція Ракицького. Він часто викликався на ігри збірної України, проте ніколи не співав гімн (виконання гімнів країн перед футбольним матчем є обов'язковою умовою FIFA та UEFA – основних керівних футбольних органів у світі та Європі), єдиний серед усіх футболістів. Окрім того, Ракицького часто звинувачували в ухильництві від матчів за збірну України. І переїзд відомого українського гравця до Росії остаточно зіпсував репутацію Ракицькому.

Після переїзду до російського клубу Ракицький перестав викликатися тренерським штабом збірної України на міжнародні матчі, проте жодних офіційних пояснень такого рішення ані з боку головного тренера збірної України Андрія Шевченка, ані з боку Української асоціації футболу (керівний футбольний орган України) не було.[49] Згодом, Ракицький сам оголосив про те, що завершує виступи у збірній України.[36]

Ця ситуація яскраво ілюструє вкорінення політично-ідеологічної складової в український футбол.

Її можна проаналізувати з точки зору двох теоретико-методологічних підходів. По-перше, рішення Ракицького відносно переїзду до Росії можна пояснити з огляду на теорію раціонального вибору. Фінансові умови, які пропонували футболістові в російському «Зеніті» були значно вигіднішими аніж ті, які він мав в українському «Шахтарі». По-друге, Ракицький уже мав

зіпсовану репутацію та авторитет в очах українського соціуму і позиціонувався як суб'єкт, що є політично неприязним по відношенню до України. Саме тому від'їзд до Росії – це логічне з точки зору футболіста рішення.

З іншого боку, ми спостерігаємо яскравий приклад теорії обмеженої раціональності. Зазвичай в збірну будь-якої країни викликають найкращих футболістів згідно зі спортивним принципом. Проте тренерський штаб збірної України та УАФ (Українська асоціація футболу) діяли виключно у рамках підтримки загальної ідеології та під впливом сформованих у соціумі політичних цінностей у відносинах «Україна – Росія». Якби Ракицького дійсно викликали б до збірної України після того, як він став гравцем російського клубу, у соціумі виник би політичний дисонанс, також це могло б спричинити нездорову атмосферу всередині збірної і загалом спричинити певний соціально-політичний конфлікт. Проте обмежена раціональність у цьому випадку полягає у тому, що тренерський штаб збірної України свідомо відмовився від якісного та сильного гравця для команди, керуючись політичними цінностями, а не спортивним принципом.

Колишній партнер Ракицького в «Шахтарі» Іван Ордець, який теж переїхав до Росії (розпочав виступи за футбольний клуб «Динамо» із Москви) яскраво проілюстрував та підтвердив наявність теорії обмеженої раціональності в одному зі своїх інтерв'ю.

«Всі прекрасно розуміють, що він (Ракицький – прим. автора) би сто відсотків грав у збірній, якби виступав в Україні. Але склалася така ситуація, з нею залишається тільки змиритися».[18]

Сікорський та поїздка до Росії. Ще один випадок стався у грудні 2019-го року. Схожа ситуація мала місце у нижчому дивізіоні чемпіонату України з футболу – Першій лізі. Футбольний клуб «Авангард» із Краматорська прийняв рішення розірвати контракт зі своїм гравцем – Ігорем Сікорським

через те, що він поїхав до Росії під час відпустки та не сповістив про це керівництво клубу.[25]

Повідомлення на офіційному сайті ФК «Авангард» про розірвання контракту з Сікорським мало наступний зміст:

«Коли в Україні війна і з передової привозять важкопоранених та убитих, ледь не щодня у різних куточках України ховають Героїв, українська футбольна громадськість не може стояти осторонь, ніби це її не стосується.

Вищеназваний гравець демонстративною подорожжю до Росії дискредитував свій клуб, який підтримує українську армію, допомагає бійцям на передовій, в якому кожен футболіст має змогу займатись своєю улюбленою справою, дякуючи захисникам України, що зберігають в Україні мирне життя.

В цей час, коли він в екіпіровці нашої команди відпочивав у країні-окупанті, лише за один день з передової переправили дев'ять важкопоранених бійців, ще двоє загинули. ФК Агробізнес вважає неприпустимим, щоб цей футболіст був гравцем нашого клубу.

Футбольний клуб «Агробізнес» в односторонньому порядку розриває контракт з Ігорем Сікорським в зв'язку з порушенням пункту 3.1.7 розділу 3:

«Розділ 3. Права та обов'язки сторін

3.1.7. ... всебічно сприяти збереженню і підвищенню престижу Клубу і команди, не допускати дій, що завдають шкоди їх репутації». [41]

Гравець був вигнаний зі свого клубу лише через те, що відвідав родичів у країні, яка є агресором по відношенню до України. Керівництво «Авангарду» в цій ситуації діяло ідентично з попередній кейсом. Вони керувалися політичними цінностями, а не спортивним принципом. Тому що за

спортивним критерієм Сікорський повністю підходив клубу і ніхто не планував розривати з ним контрактну угоду.

У цьому випадку теж доцільно пояснити те, що сталося, крізь призму теорії обмеженої раціональності. Керівництво клубу з одного боку отримує авторитет у соціальних колах та здобуває політичну підтримку громадськості, але з іншого боку – втрачає цінного гравця зі спортивної точки зору. Політичний авторитет клубу є значно дорожчим для керівництва, аніж гравці, які мають змогу принести клубу певну спортивну користь. Саме у цьому випадку спостерігається превалювання політичного тиску соціуму (загальної політичної культури українців та позиційності напруження стосовно Росії та усього російського, адже російське з політичної точки зору ідентифікується як вороже) над футболом як незаангажованим видом спорту.

Українські футболісти і привітання Путіна. Наприкінці 2018-го року ряд українських футболістів поставили «лайки» (вподобання) під постом у соціальній мережі Instagram, де популярний російський реп-виконавець Тимур Юнусов (сценічний псевдонім – Тіматі) привітав з днем народження президента Російської Федерації Володимира Путіна[16]. Один із українських спортивних медіа-ресурсів Tribuna.com провів дослідження на цю тему та оприлюднив скріншоти з «лайками» від українських футболістів під вищеназваним постом[16]. Цей матеріал викликав широкий резонанс серед громадськості. В адресу футболістів звучали переважно образливі коментарі у соцмережах, гравці почали інтерпретуватися у широких масах як вороги. Після цієї події деякі з футболістів (нападник «Динамо» Артем Бесєдін та захисник «Шахтаря» Микола Матвієнко) прибрали свої «лайки» під цим постом і дали коментар одному з ресурсів стосовно ситуації, що виникла. Вони вмотивували свій вчинок неухважністю і пояснили, що ставили лайк не президенту країни-агресора, а реп-виконавцю[5].

Цю ситуацію можна яскраво пояснити за допомогою біхевіоральної теорії. На конкретних футболістів почав тиснути зовнішній ідеологічний фон, який

сформувався в Україні після анексії Криму та агресії Російської Федерації на Донбасі. Футболісти, розуміючи, що вони втрачають свій авторитет, та відчуючи упередженість до своєї персони обрали саме ту поведінку, яка є їм найбільш вигідною у конкретній ситуації. Очевидно, (з точки зору здорового глузду) що звичайні «лайки» у соціальній мережі не допоможуть Україні повернути Крим, або не є свідченням підтримки збройної агресії РФ, проте ідеологічний фон, який склався у соціумі, змушує футболістів обмежувати себе у медіа-просторі та враховувати домінуючу політичну культуру українського суспільства на адресу РФ. Футболісти обрали той тип поведінки, який є зручним та найбільш вигідним для них у конкретній ситуації задля збереження власного авторитету та удаваної підтримки масової ідеології українців відносно РФ. Окрім того, ситуацію можна проілюструвати за допомогою теорії раціонального вибору. Індивіди (футболісти у цьому випадку) обирають для себе максимально вигідний варіант, аби отримати найбільшу корисність. Краще видалити «лайки» і не підірвати свій авторитет, постати в очах громадськості як політично позитивний суб'єкт, уникнути догани з боку клубів («Динамо» і «Шахтаря», чия політика є проукраїнською, як це позиціонується на загал) і в свою чергу зберегти свою фінансову стабільність (наприклад, за такий вчинок в українському клубі можна отримати штраф). Варіант прибрати «лайки» під постом у цій ситуації – максимально корисний для футболістів з політичної та ідеологічної точки зору. Проте цей кейс ілюструє, як загальний політичний фон впливає на політичну поведінку та свідомість індивідів. Вони жертвують особистими політичними поглядами заради легітимації політичних поглядів спільноти (української спільноти) і задля того, аби бути «вписаним» в загальну забарвленість української політичної культури.

Розведення українських та російських клубів під час жеребкування турнірів. Кожного року в Європі проводяться футбольні змагання між клубами під егідою керівного органу європейського футболу (UEFA). Після

анексії Криму та агресії Російської Федерації на Донбасі в UEFA прийняли рішення розводити українські та російські клуби під час жеребкування групових стадій турнірів (Ліги Європи та Ліги чемпіонів), а також під час жеребкування усіх стадій плей-офф.[21] Це рішення UEFA актуальне уже понад 5 років і воно не підлягає перегляду. Жодного разу українські та російські футбольні клуби чи національні збірні не зустрічались між собою після 2014-го року.

Це рішення UEFA є зрозумілим, раціональним, вмотивованим, проте не спортивним, а суто політичним. Його можна пояснити за допомогою теорії раціонального вибору. Чинники UEFA чудово розуміють, якими можуть бути наслідки матчів між українськими та російськими командами. По-перше, це розпалювання ворожнечі у соціальних мережах до, під час та після матчів, які могли б проводитися. По-друге, це ймовірні агресивні діяння політично вмотивованих футбольних вболівальників, які перебуватимуть безпосередньо на стадіоні під час матчу. Такі дії можуть призвести до трагічних випадків. Таке рішення прийняте виключно з цілей безпеки, а також воно є політично вмотивованим. Цей кейс яскраво ілюструє основний постулат теорії раціонального вибору: футбольні чинники (актори, які мають вплив та обирають з усіх варіантів найкращий та той, який принесе максимальну корисність) приймають рішення залежно від його ймовірних наслідків. Вони аналізують переваги, недоліки того чи іншого вибору і обирають те, що є максимально вигідним і для них (UEFA), і для УАФ (Українська асоціація футболу) і для РФС (Російського футбольного союзу). У цьому випадку спостерігають превентивні заходи для уникнення можливої проблеми (конфлікту на політичному рівні). Саме тому такий варіант є найкращим і запобіжним.

Інтерпретація донецького «Шахтаря» як проросійського клубу. У листопаді 2017-го року стався ще один конфлікт в українському, який можна інтерпретувати крізь політичний дискурс та протистояння «Україна-Росія».

Організація Федерація футболу учасників АТО (Антитерористичної операції) вирішила провести акцію спільно з футбольними клубами УПЛ (українська Прем'єр-ліга – вищий дивізіон чемпіонату України), що спрямована на підтримку бійців, які борються з терористичними угрупованнями ЛНР та ДНР на території Донбасу.[65] Суть такої політичної акції полягала у тому, що футболісти усіх команд під час чергового туру чемпіонату повинні були вийти на поле разом з дітьми учасників бойових дій на Донбасі, які одягнені у футболки з надписами «Мій тато – герой». Такі ж футболки мали одягнути і футболісти клубів. Керівник організації Федерації футболу учасників АТО Руслан Руденко повідомив про те, що лише один футбольний клуб УПЛ із дванадцяти відмовився підтримати таку акцію і вийти в таких футболках – донецький «Шахтар». Також Руденко зазначив, що «Шахтар» відмовлявся не вийти на поле та зірвати футбольний матч, якщо хоч хтось з його учасників з'явиться на полі в футболках у підтримку воїнів АТО.[65] Рішення відмови керівництво донецького клубу пояснило відсутністю своєчасного повідомлення про проведення акції збоку організаторів. Зрештою, конфлікт частково був вирішений за кілька днів коли у матчу Кубка України проти рівненського «Вересу» футболісти «Шахтаря» таки одягнули футболки на підтримку української армії з надписом «Пишаємось»[12].

Очевидно, що таку поведінку «Шахтаря» можна інтерпретувати з точки зору теорії раціонального вибору. Будь-яка негативна поведінка відносно України чи української армії (чи навіть натяк) у соціальних колах України інтерпретується і сприймається як автоматична підтримка Росії та російської армії. Як і у вище описаних випадках, аби уникнути соціального осуду керівництво «Шахтаря» погодилося прийняти умови Федерації футболу учасників АТО. У протилежному випадку футбольний клуб «Шахтар» через соціальний осуд відносно політичної позиції клубу втрачав би не лише авторитет, а й міг відчувати певні фінансові збитки. По-перше, футбольних вболівальників (політизований та вороже налаштований український соціум

відносно Росії та усього російського), які підтримують клуб, могло стати менше. А це в перу чергу втрата грошей від продажу квитків, клубної атрибутики у фанатських магазинах та втрата підтримки задля легітимізації клубу. Вболівальницька підтримка у футболі (та і в будь-якому виді спорту) є досить важливою складовою, оскільки підтримку певного клубу таким чином легітимізує сутність його існування. Раціональний вибір клубу піти на поступки і погодитися одягнути футболки у наступному матчі в першу чергу пояснюється знову ж таки небажанням бути витісненим із кластеру українського політичного дискурсу та домінуючої культури, що в свою чергу може призвести до інших негативних наслідків (фінансових, соціальних).

Ще один випадок стався за участі воротаря донецького «Шахтаря» та збірної України Андрія Пятова. У травні 2015-го року в мережі з'явилося фото голкіпера з бойовиками ДНР/ЛНР (на одязі у солдатів були ідентифікуючі георгіївські стрічки). Воротар прокоментував це фото, проте йому не вдалося уникнути суспільного осуду.

«Ця фотографія зроблена більше року тому в Донецьку на блокпосту при виїзді з міста на нашу базу в Кіриші. Тоді в місті була досить мирна ситуація. Ми по кілька разів на день проїжджали цей блокпост. Ті, хто знаходилися на ньому, знали, хто ми такі, дізнавалися і просили сфотографуватися. На той момент не було розуміння, до яких трагічних наслідків це все може призвести .

Георгіївські стрічки? Я не звертаю уваги, для мене всі люди однакові. Те, що політика – це одне. У нас в Донецьку люди просто виходили і боролися за децентралізацію». [2]

У цьому випадку український воротар донецького «Шахтаря» знову ж позиціонувався як ворог української політичної ідентичності, адже не соромився зробити фотографію з особами, які представляють ворожу сторону для України і разом з тим у поясненні чому він зробив фото з

проросійськими бойовиками, голкіпер не підтвердив і не довів свою проукраїнську позицію, що в свою чергу породжує сумніви в суспільних колах відносно його політичної ідентичності. І навіть намагання Пятова виправдатись в очах громадськості (таку поведінку можна пояснити з точки зору теорії раціонального вибору) не змогли перекрити інтерпретацію суспільства відносно «Шахтаря» як проросійського клубу (оскільки гравці клубу ототожнюються з клубом, вчинки футболістів формують імідж клубу), або ж осередку, який є лояльним та нейтральним до проросійських сил.

Така позиція відносно політичної ідентифікації «Шахтаря» в Україні склалася під впливом декількох факторів. По-перше, сприйняття суспільством вищеназваних випадків одразу формує вороже ставлення до клубу як до об'єкту, який не вписується у загальні рамки української політичної культури.

По-друге, таке політичне сприйняття та ідентифікація ФК «Шахтар» певною мірою також сформувалось завдяки політичним стереотипам. В першу чергу це географічна приналежність (футбольний клуб з Донецька, міста, яке позиціонується в українському дискурсі як невизначене відносно належності/прихильності до України/Росії та ідентичності). Окрім того, в Україні є явний розподіл політичної ідентифікації на східну та західну половини. Таке розмежування пояснюється різноманітністю у трактуванні передусім зовнішньополітичного курсу України. Зазвичай на Західній Україні суспільні кола та громадськість підтримують тіснішу інтеграцію України з ЄС (Європейським Союзом), у той час як східна частина країни ставиться до перспектив інтеграції України до ЄС з обережністю. Такий висновок можна зробити з огляду на всеукраїнське соціологічне опитування «Центру стратегічного розвитку територій», що було проведене у липні 2019-го року.[19] Опитування стосувалося необхідності вступу України до НАТО та ЄС. Як засвідчує дослідження, західний та центральний регіони України послідовніше підтримують вступ до НАТО та ЄС, аніж громадяни з півдня,

півночі та сходу, де така позиція є більш обережною та стриманою[19]. А в Україні існує певний політичний стереотип, що громадяни Східної України не є патріотично налаштованими відносно України. Саме тому донецький клуб «Шахтар» позиціонується в політичному дискурсі України як певний автономний об'єкт, що не вписується в політико-соціальну складову української політичної культури і має тенденції до зближення з російським культурним середовищем.

Ще одна причина позиціонування ФК «Шахтар» як проросійського клубу пов'язана з президентом та власником клубу – Ринатом Ахметовим, який є найбагатшою людиною України (цей факт теж підсилює ефект політичної ворожості та неприйняття, адже в Україні існує також стереотипне вороже ставлення до бізнесменів, які позиціонуються як індивіди, що наживаються на простих громадянах). Ахметов позиціонується як проросійський політик, який був свого часу і депутатом Верховної Ради України від «Партії Регіонів» (політична сила, яка позиціонується в Україні як проросійська після подій 2014-го року і втечі экс-президента України Віктора Януковича до Росії).[22] Політична позиція президента клубу ототожнюється з політичною позицією клубу в цьому випадку, що також формує навколо «Шахтаря» образ політично несприятливого осередку для української політичної культури.

Загалом же, прихильні до української політичної культури індивіди ідентифікують «Шахтар» як ворожий елемент. Для прикладу можна навести слова голови департаменту із роботи зі ЗМІ «Динамо» Миколи Несенюка відносно «Шахтаря», політичної позиції клубу та політичної ідентичності президента клубу Рината Ахметова.

«Недавно «Ворскла» грала в Азербайджані з «Карабахом». Ми знаємо, що Карабах зараз окупований вірменами, але ця команда є символом незламності і перемоги над агресором. На Кіпрі є команда «Фамагуста» з території, яку окупували турки. Вона з 1974 року існує не в своєму місті і вірить, що повернеться туди.

Хто заважав «Шахтарю» з першого дня бути таким самим? Сказати: «Ми віримо, що окупантів виженуть, повернеться Україна, піднімемо прапор над «Донбас Ареною». Хто заважав їм це сказати? А Палкін (генеральний директор «Шахтаря» – прим. автора) їздив туди і розповідав, «как хорошо там школа работает», «вооруженные люди появились». То одне, то друге, то третє – не знали, як себе повести. Хто на «Донбас Арени» кричав «Беркут, беркут»? От звідки у нас війна. Це не я придумав – включіть відео і подивіться.

Якби все було відкрито, то всі би поважали «Шахтар». Скажіть, що «ми за Україну» і позиціонуйте себе як українська команда. А ви футболки на підтримку української армії боїтеся одягнути. Їх могли підтримувати всі – як той же «Карабах». Цим «Карабахом» міг бути «Шахтар». Так, Росія захопила нашу територію, але є ми – незламний «Шахтар», який вірить в те, що Україна переможе. А вони мичать там щось».[23]

Цей фрагмент з інтерв'ю Миколи Несенюка підтверджує тезу про позиціонування ФК «Шахтар» як проросійського осередку. Проте, не завжди така позиція та ставлення до клубу відображає реальний стан справ. Досить часто така ідентифікація клубу спровокована певними політичними стереотипами відносно політичної ідентифікації українців за географічною приналежністю. Позиція певних індивідів (у цьому випадку – Миколи Несенюка) відносно «Шахтаря» як проросійського осередку пояснюється теорією раціонального вибору. Задля легітимації власної української позиції в очах соціуму здійснюється хибна ідентифікація клубу та демонстрація власної прихильності до українського та ненависті до російського. А «Шахтар» у цьому випадку стає лише засобом та механізмом власної ідентифікації та способом демонстрації особистої політичної позиції.

Перемога збірної Хорватії над збіркою Росії та українська реакція. У червні-липні 2018-го року в Росії відбувався чемпіонат світу з футболу. Господарі турніру (збірна Росії з футболу) пробилася до чвертьфіналу

змагань, де програла національній збірній Хорватії і вилетіла зі змагань. Однак важливий і символічний момент стався після матчу. Колишні гравці українського футбольного клубу київського «Динамо» (захисник збірної Хорватії Домагой Віда та член тренерського штабу національної команди Хорватії Огнен Вукосевич) в роздягальні після матчу записали відео, в якому застосували традиційне українське національне вітання.

«Слава Україні! Це перемога для «Динамо» і для України! Давай, давай!»[9]

Очевидно, що такий жест збоку хорватських футболістів викликав бурхливу реакцію у соціальних колах як України, так і Росія, при чому реакція була абсолютно протилежною, адже він ототожнювався не лише зі спортивною перемогою на чемпіонаті світу, але і демонстрував певне політичне приниження Росії та підтримку України збоку хорватських футболістів.

Зрештою, у наступний день після матчу президент Федерації футболу України (нині перейменовано на УАФ – Українську асоціацію футболу) Андрій Павелко, який також займав посаду депутата Верховної Ради України від Блоку Петра Порошенка (керівна партія экс-президента України) прийшов на сесійне засідання парламенту у футболці збірної Хорватії та з хорватською «розою» (традиційна назва фанатського шарфа, атрибут вболівальницької футбольної культури). [33]

Очевидно, що такий жест Андрія Павелка можна оцінювати як популістичний. Його поведінка цілком зрозуміла. У дні після перемоги збірної Хорватії над Росією українці масово почали вболівати за цю національну команду, адже вона вибила з турніру ворожих росіян. В українській політичній культурі сформувалася тенденція певного зловтішання над невдачами Росії та будь чого російського у будь-якій сфері (не лише спорт, але і політика, економіка і т.д.).

Отже, Павелко вписався у хвилю так званого «хайпу» і продемонстрував таким чином свою проукраїнську політичну позицію. Не має значення, чи насправді футбольний олігарх та український політик дотримується проукраїнської позиції, проте йому було необхідно продемонструвати її задля соціальної підтримки та вписування в тенденційні рамки української політичної культури відносно Росії. Таку поведінку Павелка можна проаналізувати з точки зору теорії раціонального вибору та біхевіоральної теорії. Дія президента ФФУ принесла йому максимальну корисність – соціальне пересвідчення того, що він «свій», український. Адже політика України відносно РФ набуває яскравого забарвлення та дискурсу «свій – чужий», «друг – ворог». Зрештою, у цій ситуації Павелко обрав таку поведінку, яка є прийнятною та нормальною для сучасного українського соціуму.

Відреагував на політичний жест Домагоя Віди та Огнена Вукоевича також тодішній президент України Петро Порошенко. На своїй сторінці в соціальній мережі Twitter колишній глава держави прокоментував ситуацію наступним чином.

«Історія відносин українців та хорватів сягає корінням у глибину віків. Хорвати як ніхто інший знають, чого вартує підтримка в дні важкого протистояння. Тим цінніші для нас слова підтримки Домагоя та Огнена.

Україна, звичайно, теж готова підтримати справжніх друзів. Слава Україні!»[34]

Поведінка президента теж може бути пояснена за допомогою теорії раціонального вибору, а мотиви такої поведінки у Петра Порошенка такі ж, як і у глави УАФ та народного депутата України Андрія Павелка.

Цей випадок мав продовження, колишній гравець київського «Динамо» Домагой Віда, який був одним із учасників цього відео, наступним чином прокоментував його у пресі:

«Я з повагою ставлюся до російського народу. Це була просто жарт для моїх друзів з України. Футбол – поза політикою. Я не мав на увазі нічого поганого».[10]

Аналізуючи його коментар, можна зробити висновок, що Віда намагається політично виправдатись перед Росією, аби не втрачати свій авторитет як футболіста та не сприйматися як політичний ворог для будь-якої іншої спільноти. У цьому випадку гравець намагається бути політично позитивним індивідом як для України, так і для Росії. Його пояснення епізоду таким чином можна проаналізувати з точки зору теорії раціонального вибору. Найвигідніший варіант для хорватського футболіста в цьому випадку – бути політично нейтральним. Раціональний вибір – залишитись осторонь політичного конфлікту та намагатись пояснити свої дії таким чином, аби ідентифікуватись спільнотою як «друг» та «свій», а не «ворог» та «чужий». Хорватський футболіст у цьому кейсі прагне бути «своїм» і «другом» як для росіян, так і для українців.

Об'єднання футбольних фанатів в Україні у 2014-му році. В українському футболі є кілька так званих «дербі» – принципових протистоянь двох команд, які позиціонуються як запеклі вороги по відношенню один до одного. Насамперед, до таких протистоянь можна віднести матчі між «Динамо» та «Шахтарем» (спортивний принцип – дві найсильніші футбольні команди України), «Шахтарем» та «Карпатами» (політико-географічне забарвлення – Схід проти Заходу), а раніше «Металіст» проти «Дніпра» (боротьба за «третю силу» в українському футболі після «Динамо» та «Шахтаря». Щоправда, футбольні клуби «Металіст» та «Дніпро» припинили своє існування після 2014-го року через фінансову кризу та відсутність економічної підтримки з боку власників команд).

У 2014-му році стався прецедент в історії футболу: ультрас (фанатські футбольні угруповання) усіх футбольних команд в Україні об'єдналися, чого раніше не спостерігалось в жодній країні, де футбол розвинений на високому

рівні і налічує багато професійних команд. Ультрас по своїй суті – це безкомпромісні соціальні вболівальницькі угруповання, мета яких – підтримати свою команду та ідеологічно знищити команду суперника, особливо якщо вона позиціонується як ворог. Причиною такого об'єднання стала військова агресія Російської Федерація на Донбасі та анексія української території – Кримського півострова.

Найяскравішим проявом парадоксального (з точки зору спортивного принципу) об'єднання став травень 2014-го року, коли у Полтаві відбувався фінальний матч Кубка України з футболу, в якому київське «Динамо» грало проти донецького «Шахтаря» (найзапекліше «дербі» в історії українського футболу, де команди позиціонуються як вороги). Півзахисник київського «Динамо» Олег Гусєв вигукнув «Слава Україні!» до трибуни, на якій базувалися фанати донецької команди. У відповідь фанатський сектор вигукнув «Героям слава!». Окрім того, серед фанатів були популярні скандування «Схід і Захід разом!».[26] Цей лозунг – основний «клич» революційного Майдану у 2013-2014-му роках. Таке перегукування між запеклими ворогами є парадоксальним для футбольної вболівальницької культури. Проте геополітична агресія Росії спровокувала об'єднання футбольних фанатів в Україні (навіть команд, що позиціонуються як найзапекліші вороги) саме на політичному ґрунті.

Цю поведінку футбольних фанатів в Україні можна пояснити з точки зору двох теорій: раціонального вибору та обмеженої раціональності. Раціональний вибір полягає у тому, що фанати під впливом певних зовнішніх обставин (агресія РФ) обирають найкращий варіант своєї поведінки та приймають найбільш логічне рішення: зафіксувати та продемонструвати певне політичне об'єднання на рівні ідентифікації один одного не як ворогуючих таборів, а як дружніх політично вмотивованих колективів. Таке об'єднання також спрямоване на демонстрацію певного прикладу для українського соціуму (адже на той час в країні звучали політичні лозунги:

«Єдина Україна! Единая Страна!»). Рішення об'єднання ворогуючих фанатських таборів виглядає раціональним під тиском ще вагомішого та спільного політичного ворога – Росії. Найбільш логічне, вмотивоване та раціональне рішення пояснюється тут у першу чергу зовнішніми чинниками та соціальним тиском, а також необхідністю соціально-політичного фону, який склався в Україні на той момент.

Проте, таке рішення є і проявом обмеженої раціональності. Основний вимір футболу та суть футбольних змагань – це спортивний принцип. Проте фанати у цьому випадку поступаються спортивним принципом та власними поглядами, ідеологічною принциповістю. Обмежена раціональність у цьому випадку присутня у відображенні політичного впливу на першочергову спортивну сутність футболу та футбольного протистояння. Цей випадок демонструє, що політико-ідеологічна складова у футболі виходить на перше місце і затьмарює саму сутність футболу, тобто політики більше у футболі, аніж самого футболу первинному його вигляді.

Українські футболісти – про гру в Росії. Серед українських футболістів та інших осіб, що дотичні до футболу в нашій країні більшість висловлюється про перспективу роботи в Росії з негативної точки зору. Варто зауважити, що така позиція є домінантною серед висловлювань українських футболістів, тренерів та інших особистостей, що причетні до футболу в Україні. Спробуємо проілюструвати цю позицію на декількох прикладах, а зокрема навести цитати з інтерв'ю відомих українських футболістів та тренерів.

Олександр Шовковський, колишній воротар київського «Динамо», тренер національної збірної України:

«Я не хочу брати на себе відповідальність і щось коментувати, не знаючи, чим живе та чи інша людина. Можу говорити тільки за себе: я б не поїхав грати в Росію!»[51]

Артем Федецький, колишній захисник збірної України та львівських «Карпат»:

«Переїзд Ракицького до Росії? Але Ракицький нормальний хлопець, він прийняв рішення, а потім понеслася критика. Я б так не зробив».[4]

Роман Безус, півзахисник збірної України та бельгійського «Генту»:

«Ситуація така. Росія напала, забрала Крим. Закрито у нас Донбас через Росію. Як можна туди їхати, приносити людям радість? Це моя позиція. Я так би не зробив.

Але ця тема вже заїла. Всі говорять – я б не поїхав, кого не спитай. Всі потім його хвалять – от красень. Це піар-новина. Я так вважав і вважаю, що можна і в іншому місці заробити».[38]

Юрій Вернидуб, український тренер, головний тренер білоруського клубу «Шахтар» (Солігорськ).

«Переїзд до Росії? Начисто виключено. І давайте я відразу відповім, щоб більше цією темою мене не смикали. Білорусь для мене – так. Будь-яка пострадянська країна – так. Крім Росії. Хто має рацію, розсудить тільки час. Але, я думаю, ми ні в чому не винні. Україна була б винна лише в тому випадку, якщо б прийшла на чийсь територію. На жаль, прийшли на нашу. Вважаю, що не варто було приходити – ми самі прекрасно розібралися б у цьому. Хочу раз і назавжди закрити у вас цю тему. А в Росію не поїду ніколи. І ні за які гроші».[8]

Усі ці політичні думки відносно можливого переїзду до Росії підсумував український тренер, колишній головний тренер «Металісту» та «Дніпра» Мирон Маркевич.

«Ви підтримуєте фразу – «спорт поза політикою»?

Хотілося, щоб так було, але так не є. Все перемішано й залежить одне від одного. Так собі думати можна, але це означає, що така реальність. Якщо говорити про Росію, то ви ж розумієте, що її великодержавний шовінізм не тільки в Україні, і не тільки в спорті.

Ви проти того, щоб українські футболісти чи тренери працювали в Росії?

Дуже проти. Так не має бути.

Часто можна почути, що, мовляв, українські люди їдуть на заробітки в Росію, а чому футболістам не можна. Є в цьому правда?

Не можна порівнювати бідного робочого, який їде щось заробити, з футболістом чи тренером. І футболіста, і тренера всі знають. Про нього говорять, тема така піднімається. А що звичайна людина? Поїхала – та й поїхала. Всім байдуже. Футбольні люди на видноті, вони показують якийсь приклад. В цьому і вся різниця».[24]

Важливо розуміти, що це лише декілька прикладів демонстрації політичної позиції відносно роботи в Росії від українських футболістів та інших осіб, насправді, цих висловлювань є значно більше. Усі вищезазначені індивіди відповідають на питання відносно роботи в Росії з точки зору теорії раціонального вибору. Вони чудово розуміють, що позиціонування себе як проукраїнського суб'єкта викличе симпатію у громадських колах та підвищить їх авторитет.

Варто також зауважити, що ця політична позиція може бути штучною та нечесною, проте загальний політичний фон вимагає від футболістів продукувати саме таку позицію, аби не втратити свій авторитет в очах громадськості. Єдина ідеологічна установка в українському соціумі відносно Росії та усього російського виступає певним маніпулятивним елементом. Особи, які висловлять інакодумство у цьому питанні, наражають себе на

певні небезпеки та ризики. Прямої (законодавчо задекларованої) політичної цензури в Україні немає, проте вона існує у певному абстрактному вимірі, яку можна назвати позицією «взаємної згоди».

Варто також наголосити на позиційності спортивних журналістів в Україні відносно питань про Росію. Як вдало зазначив один із футболістів (Роман Безус), питання, що стосуються Росії провокують піар та «хайп». Вони спрямовані не на інформативність, а на продукування певного провокаційного контенту (у вигляді інформаційного ресурсу), який стає таким в умовах радикалізації відносин між Україною а Росією на сучасному етапі. Задаючи такі питання спортивні журналісти певною мірою уже змушують респондентів (футболістів) реагувати на Росію негативно, тобто саме питання провокує підтримання певної гарячої фази політичного конфлікту і ще більше розпалює ворожнечу між ворогуючими таборами та симпатиками з двох сторін барикад.

Позиція відносно Росії у соціуму – єдина, вона навіть не обговорюється, а політичне інакодумство наражає на певні ризики. Наступний кейс проілюструє відхилення від цієї політичної норми в українській політичній культурі.

Гай і його «квір-позиція». У жовтні 2018-го року медіа-ресурс Tribuna.com опублікував інтерв'ю з гравцем футбольного клубу «Чорноморець» (Одеса) Олексієм Гаєм, який продемонстрував свою політичну позицію стосовно конфлікту «Україна-Росія», яка відрізняється від загальних тенденцій висловлювань відомих футбольних людей в Україні стосовно конфлікту на Донбасі та анексії Криму.[1] Все почалося з того, що перед матчем чергового туру чемпіонату України проти львівських «Карпат», Гай відмовився надягати футболку з надписами, що спрямовані на підтримку української армії, яка воює на Донбасі з сепаратистськими угрупованнями ДНР/ЛНР. Ось декілька вибраних цитат із великого інтерв'ю з футболістом.

«...Я прихильник того, що спорт треба обмежити від побічних дій з боку політичних поглядів. Я хочу, щоб спорт був чистий, а в політиці дуже багато бруду. Хочу, щоб спорт був поза всіма цими політичних рухів....

...не завжди люди згодні з тим, що проповідує країна і держава в плані політичних поглядів. Потрібно набратися хоробрості, і якщо у тебе інший погляд, направити його в правильне русло. Щоб нікого не образити, образити і бути вище всього цього...

...є правило FIFA: не повинно бути ніяких гасел про насильство над людиною і вбивствах. А там було написано «АТО» (насправді «Слава українській армії» – прим. Tribuna.com). А в АТО відбувається вбивство людей. Це вже «ні». Частина моїх думок втілилася в дії. І я не надягнув футболку...

...Бандера, Шухевич. Ці люди були ворогами, а зараз вони - герої України...

...не те, що не можемо без Росії, але ця країна показує свої позиції в світі. З останнього, що я читав – дивляться ОБСЄ, сказали, що російських військових там не помітили. Ми – просто пішаки, якими красиво керують. Проходять такі ігри, що нам навіть і не снилося. Ні в яких підручниках про таке не пишуть. Дивлячись на телевізор або читаючи в інтернеті, важко розібратися в тому, що там дійсно відбувається...

...Не можу я сказати, що Росія - агресор. Свічку не тримав, як то кажуть. Хто, коли і що нам приніс, не бачив...».[1]

Аналізуючи ці цитати із інтерв'ю футболіста можна стверджувати, що його позиція відносно політичного конфлікту між Україною та Росією з української сторони (та з точки зору української інтерпретації) є «квірною». Цей термін застосовується передовсім до означення ЛГБТ-спільнот, проте, на нашу думку, доцільно використати його у конкретному контексті. Квірний –

означає збочений, ненормальний, інший, той, який не відповідає традиційним стандартам, уявленням і сформованим усталеним соціальним практикам.[61]

Незважаючи на те, що Гай перебуває на території України і ідентифікує себе з українською спільнотою, він відверто продукує позицію російської сторони відносно конфлікту на Донбасі. Це інтерв'ю спровокувало величезну кількість негативних коментарів, що спрямовані на адресу футболіста через його політичну позицію. Очевидно, його політична позиція є об'єктивною та чесною, проте вона не вписується в загальний політико-соціальний фон української політичної культури і сприймається досить вороже.

Приклад Гая – це унікальний випадок, який відрізняє його від футболістів та інших футбольних осіб України, які продемонстрували свою принципову позицію стосовно Росії (описано у попередньому кейсі).

Цей кейс – відображення теорії обмеженої раціональності. Футболіст у конкретному випадку не обирає найкращий варіант своєї поведінки, а лише той, який він вважає оптимальним. Футболіст не бере до уваги загальний політичний фон та домінуючу політичну культуру, що сформувалася в українському соціумі. Нехтуючи цим, він наражає себе на небезпеку втрати авторитету в очах громадськості та допускає можливість бути політично відчуженим через власну політичну позицію. Футболіст обирає оптимальний варіант для себе (його політична позиція відверто корелює з його політичними поглядами), проте жертвує іншими варіантами (доказ того, що варіант не є найкращим), які сформовані соціумом та політичними реаліями спільноти (країни), в якій футболіст наразі перебуває та існує. Цей кейс демонструє, як загальна політична культура може негативно вплинути на існування індивіда, якщо він відверто висловить свою політичну позицію, яка є неприйнятна для соціуму. В цьому твердженні є й обернений бік: задля того, аби бути вписаним у політичну культуру певної країни, досить часто необхідну декларувати удавану політичну позицію, що корелює з цінностями соціуму, аби легітимізувати свою особистість та присутність у ньому.

Російсько-український дискурс. В жовтні 2019-го року національна збірна України в матчі кваліфікації до чемпіонату Європи-2020 перемогла збірну Португалії (2:1) та забезпечила собі пряму путівку на Євро-2020. Після матчу нападаючий української команди Роман Яремчук, коментуючи гру, спровокував певний інформаційний скандал політичного забарвлення:

«Звичайно, дуже приємно показати такий хороший результат. Але вважаю, що потрібно поставитися до цього спокійно. Ми не як Росія – обіграла Шотландію і будемо всім розповідати, що виграємо Євро».[52]

На перший погляд, Яремчук зачепив виключно спортивну складову, проте у його відповіді проглядається також політичний підтекст. Через неприязнь до Росії та всього російського (ідентифікацію себе з українською спільнотою та домінуючою українською політичною культурою) Яремчук крізь спортивну складову підкреслив політичне, ідеологічне та інформаційне протистояння між країнами. На таке висловлення Яремчука відповів відомий російський футбольний журналіст Василь Уткін, який є відомою та впізнаваною медіа-особистістю як в російському, так і в українському спортивному просторі, адже раніше Уткін працював коментатором в Україні під час чемпіонату Європи 2012-го року. Ось його цитата:

«Так, молодець цей Родіон Яремчук. Нормальна спортивна тварина. Я все це говорю з повагою: інстинкти переважають над розумом, для нападника це те, що треба. Людина на Євро вийшла. Хто б міг подумати. На чемпіонат світу не потрапив, де Росія, до речі, була в 1/4, але з гонором.

Пали, Яремчучело. Красень».[45]

Після цього коментаря від Василя Уткіна з'явився ще один, який був спрямований на особисту образу українського футболіста.

*«Я на нього не ображаюся. Молодий, нападник, українець, розпалений – тут як мінімум три причини бути долбо*бом (цитування російською). А у нас немає».[44]*

Очевидно, що така словесна перепалка є не суто спортивною, а політично забарвленою. По-перше, обидва опоненти є представниками ворогуючих націй та ворогуючих політичних культур. Незважаючи на те, що Яремчук від свого імені зачепив Росію зі спортивної точки зору, він вкладав у ці слова також політичну сутність.

Російський журналіст Василь Уткін у свою чергу, який вдався до прямих особистих образ на адресу Яремчука, теж вкладав у свою відповідь певну політичну реакцію на атаку ворогуючої сторони. Така мережева перепалка є яскравим прикладом інформаційної війни, яка точиться між обома країнами на сучасному етапі через напружені геополітичні стосунки. Уткін відчув особисту образу (незважаючи на те, що Яремчук образив Росію та росіян), адже спортивний коментатор ідентифікує себе з російською політичною культурою та відчуває свою причетність до нації, на яку спрямована певна інформаційна атака політичного забарвлення. Спрямованість політичної та національної образи на Україні та українськість загалом (а не на футболіста) прослідковується у висловленні Уткіна «молодий, нападник, українець, розпалений – тут як мінімум три причини бути долбо*бом».[44] Тобто українець обожнюється з негативним політичним образом, ототожнюється з ворогом. Саме така локальна словесна перепалка медійних осіб продукує ще більше політичне та інформаційне протистояння між Україною та Росією та є певним відображенням інформаційної війни, яка ведеться постійно у сучасних умовах. Саме такі випадки зміцнюють та посилюють ідентичність політичної культури суспільства в обох країнах.

Можна пояснити поведінку обох індивідів у цьому випадку з точки зору біхевіоральної теорії. Щоб проаналізувати дії суб'єктів крізь призму цієї теорії, варто відповісти на запитання: «Чому вони діють саме так, а не

інакше?». І Яремчук, і Уткін вбудовані у політичні культури своїх країн і ідентифікують себе зі своєю країною, її законами та цінностями. У Яремчука це проявляється ще більш гостро, адже на нього також впливає географічний фактор та його географічна ідентифікація. Футболіст народився у Львові – географічному осередку патріотизму, українськості, націоналізму та радикальної проукраїнської політичної позиції. Також відомо, що політична культура львів'ян особливо упереджено, гостро, принципово та радикально налаштована відносно Росії та усього російського. Тому критичну поведінку Яремчука можна пояснити його соціалізацією, географічною приналежністю та рамковим ототожненням себе з українською спільнотою.

Матчі між збірними України та Сербії у контексті українсько-російського дискурсу. У кваліфікації до чемпіонату Європи 2020-го року збірна України зустрічалась з національною командою Сербії двічі. У Львові, на стадіоні «Арена Львів» команда Андрія Шевченка (головний тренер національної збірної України) перемогла суперника з розгромним рахунком 5:0[7]. Під час матчу-відповідь у Сербії команди не виявили переможця (2:2). Проте перша перемога над сербами сприймалась не лише як велика спортивна перемога, а як і політичний успіх і локальна політичне домінування у інформаційній війні.

По перше, Сербія є одним із головних зовнішньополітичних союзників Росії у Європі, країни декларують дружні зовнішньополітичні відносини та позиціонують себе як «братні народи». Це доводить і президент Сербії Александар Вучич, який у своєму інтерв'ю на пряму заявив про те, що Сербія офіційно визнає Крим російською територією і є найбільшим другом Росії на європейському континенті.[64]

Виходячи з цього факту, український соціум вороже ставиться до Сербії як до країни, адже ототожнює її з другом та союзником ворожої Росії, тим більше, Сербія не поділяє позиції України відносно окупованого Криму.

Саме тому спортивна перемога над Сербією сприймається у соціумі як певна політична перемога над Росією, адже Сербія в очах політично вмотивованих та залучених (у загальний кластер політичної культури) українців сприймається як маленька копія ворожої Росії.

Політичну приязність до Росії та ворожість до України продемонстрували і сербські футбольні вболівальники, які під час другого матчу з Україною (в Белграді) скандували «Росія! Росія», тим самим демонструючи свою політичну позицію і ідентифікуючи себе як прихильника російської політичної культури і противника української.[40]

Цей кейс пояснює та демонструє, як спортивно-сутнісна перемога у футболі ідентифікується як політична перемога і певний метод та доказ вищості і самоідентифікації (самоствердження) у контексті проведення інформаційної війни, що має у своїй сутності політичну спрямованість.

Негативне ототожнення президента футбольного клубу «Динамо» Ігоря Суркіса. Ігор Суркіс – один із найвідоміших українських олігархів і президент найтитулованішого та впізнаваного в Україні футбольного клубу «Динамо» (Київ). Проте особисте ставлення до президента київського клубу у соціуму є двояким, і однією з таких причин є не лише незадовільні результати київського футбольного клубу в останні роки, але і політична складова та політична ідентифікація президента «Динамо». Ігор Суркіс ідентифікується як друг і соратник іншого українського політичного діяча Віктора Медведчука, який ототожнюється із проросійськими поглядами. Відомим фактом також є те, що Медведчук – кум президента Російської Федерації Володимира Путіна, що в свою чергу підсилює ефект ідентифікації його як «ворога» та проросійськи налаштованого політичного індивіда.[39]

Саме тому у багатьох випадках Ігор Суркіс сприймається соціумом як особа, що не є прихильною до України, незважаючи на те, що він та футбольний клуб «Динамо» декларує свою позицію як українську. Проте,

таке політичне сприйняття президента відображається і на клубові та сприйнятті клубу у певних соціальних колах. Варто зазначити, що ототожнення Суркіса з проросійською позицією доводять також фанати київського «Динамо» – ультрас, які на одному з матчів вивісили банер Медведчука з надписом «АДвоКАТ» (де «ад» (з російської – «пекло») і «кат» виділені особливим червоним кольором).[62] Таким чином фанати демонструють свою проукраїнську позиції та ототожнюють Суркіса з Медведчуком, який у свою чергу є прихильником Росії.

Політична позиція Ігоря Суркіса не є відомою (хоч сам від ідентифікує себе з української політичною культурою), проте зв'язки з проросійськи налаштованими індивідами підривають його авторитет в очах громадськості, і його зв'язки з Віктором Медведчуком можна пояснити з точки зору теорії обмеженої раціональності. Індивід обирає оптимальний варіант для себе (Суркіс підтримує дружні стосунки з Медведчуком), проте корисність інших варіантів індивідом відкидається (відсутність дружби Суркіса з проросійськи налаштованим Медведчуком не знижувала б його політичний авторитет у суспільних колах).

Отже, політичний дискурс та політичне протистояння між Україною та Росією у рамках загострення зовнішньополітичних відносин між країнами (через анексією Росією Криму та розпалювання конфлікту на Донбасі) досить сильно відобразилося і на українському футболі і його дискурсі. Футбол загалом, футбольна дійсність та індивіди в ній стають буферною зоною передачі політичних цінностей та формування ворожої політичної культури українців відносно Росії, та навпаки, росіян відносно України. Саме у такому вимірі футбол продукує, стимулює та розпалює інформаційну війну між обома країнами, він стає методом цієї війни. Дії та вчинки індивідів у футбольному просторі України пояснюються їх залученістю до гегемонної та домінуючої політичної культури України. Саме таким чином відбувається зворотній зв'язок передачі політичних цінностей від індивідів у маси:

футбольні індивіди посилюють легітимність ворожості до Росії, адже вчиняють так, як того вимагає та диктує офіційний курс держави, часто ігноруючи власну політичну позицію (або приховуючи її). Український футбол впливає та зміцнює політичну культуру України, а політична культура України детермінує та декларує певні стандарти та цінності, які є нормальними у рамках соціального сприйняття і яких футбольним індивідам варто дотримуватись заради своєї особистої корисності та ідентифікації себе зі спільнотою, а також заради підтримки власного авторитету в очах політизованої громадськості.

2.2. Інші випадки політико-ідеологічного впливу на український футбол

У попередньому масштабному підрозділі була проаналізована кейси впливу політико-ідеологічної складової на український футбол виключно у рамках дискурсу і політичного протистояння (інформаційної війни) «Україна-Росія», що нині є на найбільш актуальними та на часі, проте сучасна політика продукує та накладається на український футбол не лише у такому контексті.

Тайсон і расизм. В жовтні 2019-го року сталася резонансна для українського футболу подія, яка була також зафіксована у багатьох відомих спортивних світових медіа-ресурсах та ЗМІ. Під час матчу чемпіонату України між київським «Динамо» та донецьким «Шахтарем» члени фанатського угруповання столичного клубу (Ультрас) почали імітувати звуки мавпячих вигуків.[37] Передусім, це стосувалося бразильських футболістів «Шахтаря», яких у клубі біля 15-ти (у донецького клубу трансферна політика спрямована на покупку гравців з Бразилії, що негативним чином приймається збоку фанатів «Динамо», які позиціонують «Шахтар» як неукраїнський клуб та команду, яка тримається не за рахунок власних вихованців, а легіонерів). Один із бразильців «Шахтаря» Тайсон досить емоційно відреагував на таку акцію фанатів «Динамо»,

продемонструвавши їм заборонений жест (середній палець), а потім в сльозах покинувши футбольне поле. Зрештою, таку поведінку фанатів «Динамо» кваліфікували як расистську і клуб було оштрафовано збоку КДК УАФ (Контрольно-дисциплінарний комітет Української асоціації футболу).[63] Цей випадок став позиціонуватися як випадок расизму в українському футболі. Однак, згодом, в ЗМІ почала з'являтися інформація про те, що Тайсон хоче покинути донецький клуб і повернутись до Бразилії, сам футболіст почав відверто говорити про це. [42]

Про націоналістичне спрямування ультрас в Україні відомо давно, фанати неодноразово демонстрували свою позицію, вдаючись також до методів расизму відносно чорношкірих гравців у чемпіонаті України. Очевидно, така реакція Тайсона на вигуки фанатів була спровокована не його емоційною чутливістю, а лише бажанням знайти причину покинути клуб (і зневажливе ставлення до його персони могло стати причиною пояснення та виправдання футболіста відносно бажання піти з «Шахтаря»). У цьому випадку політична причина стала методом досягнення власних цілей.

Поведінку Тайсона можна проаналізувати з точки зору теорії раціонального вибору. Індивід (футболіст «Шахтаря» Тайсон) обирає найкращий варіант своєї поведінки, застосовуючи при цьому політичний аспект як засіб прикриття реальних причин відносно бажання покинути команду. Таким чином расизм у цьому контексті стає політичним прикриттям і методом для Тайсона прийняти найоптимальніше рішення для себе, яке буде задовольняти його індивідуально-егоїстичне начало. Тайсон скористався нормативними постулатами про те, що расизм у сучасному суспільстві позиціонується у негативному контексті і засуджується як соціальними, так політичними і юридичними нормами. Футболіст сформував себе як удавану політичну жертву заради досягнення власних цілей і обрав найкорисніший варіант власної поведінки (біхевіоралізм).

Президентські дебати-2019 на НСК «Олімпійський» як факт залучення футболу у політичний дискурс.

19-го квітня на стадіоні НСК «Олімпійський» відбулись дебати між кандидатами у президенти України Петром Порошенком (президент України з 2014-го до 2019-го років) та Володимиром Зеленським (чинний глава держави). На стадіоні були присутні 22 тисячі глядачів, політичні дебати транслювались на усіх національних телеканалах українського теле та радіо мовлення[13].

Стадіон НСК «Олімпійський – це спортивна арена, проте вона у першу чергу асоціюється з футбольною ареною. НСК «Олімпійський» позиціонується як головний футбольний стадіон України, він є домашньою ареною футбольного клубу «Динамо» (Київ), який проводить тут свої матчі у чемпіонаті України та єврокубках (міжнародні змагання), а також для національної збірної України з футболу.

Очевидно, що пряму кореляцію футболу та політико-ідеологічної складової прослідкувати у цьому кейсі досить важко, проте її можна пояснити через асоціативність та позиційність. Цей випадок ілюструє вбудованість футболу та спорту загалом у політичне життя країни, адже, по суті, футбольна арена була використана для вирішення найважливішого для країни питання політичного характеру на той момент. Соціальне сприйняття місця проведення президентських дебатів у будь-якому випадку формує асоціативні процеси кореляції футболу та політики на підсвідомому рівні.

Дебати можна було провести на площі, та загалом у будь-якому місці, яке наділене територією, яка здатна вмістити велику кількість людей. Обрання політиками (а саме командою Зеленського) місцем проведення дебатів саме НСК «Олімпійський» є свідченням того, що суб'єкти продукування політичних рішень самі ж ідентифікують футбол як політизоване явище, і

аби залучити до дебатів соціально активні верстви населення, вони обирають саме футбольний стадіон.

2.3. Ультрас як суб'єкт сучасного українського націоналізму

Одні з найбільш політизованих осередків в українському футболі – це фанатські угруповання, що називають себе «ультрас».

«Ультрас» – це група вболівальників, яка позиціонує себе як основний осередок підтримки футбольних клубів. Ультрас продукують так званий вболівальницький ресурс кожної команди, вони і самі є цим ресурсом. Ультрас вигадують відповідають за перформенс (шоу) під час кожного матчу своєї команди: скандують «заряди» та «кричалки» (так звані футбольні вірші, що за змістовим наповненням спрямовані на підтримку команди), продукують банери та плакати (які теж спрямовані на підтримку команди), організовують вболівальницькі акції. Ультрас в Україні позиціонують себе як закриті соціальні групи і приймають до себе лише «обраних» за кількома критеріями.

Ультрас відрізняються від звичайних фанатів, яких серед вузьких кіл (серед самих ультрас) прийнято називати «кузьмичі». Кузьмичі – це вболівальники, які приходять на стадіон виключно для того, щоб подивитись футбол. В уяві ультрас, кузьмичі інтерпретуються крізь негативний образ: ходять підтримувати не рідну команду, а заповнюють трибуни лише тоді, коли приїжджає іменитий суперник (як кажуть в народі, «ходять на суперника»), сміять на стадіоні, п'ють пиво, лускають насіння і не належать до активної частини фанатського масиву.

Ультрас в Україні – це соціальна група, яка є досить агресивною, войовничою, безкомпромісною та принциповою у своїх передусім політичних поглядах. Ультрас в Україні – це угруповання, що сповідують ультраправі, радикальні націоналістичні погляди.

Аби продемонструвати це на конкретних прикладах, варто назвати основні риси націоналізму. До основних рис націоналізму можна віднести: право нації на самовизначення; найважливіша роль нації в державотворенні; національна ідентифікація; нація як вища цінність. Серед видів націоналізму варто виокремити крайній націоналізм (адже саме з цим типом націоналізмом необхідно ототожнювати ультра в Україні), який продукує екстремізм, расизм, шовінізм, нацизм і фашизм. [54]

Ми спробуємо описати ультрас в Україні як праворадикальний націоналістичний рух на прикладі фанатського угруповання WBC (White Boys Club), яке є автономним угрупованням ультрас, що підтримує найтитулованіший та один з найвідоміших футбольних клубів в Україні – київське «Динамо».

По-перше, сама назва цього фанатського угруповання пропагує расизм, адже перекладається як «Білі хлопці клубу». Погляди ультрас «Динамо» – ультраправі, як і у більшості ультрас в Україні. Окрім того, емблему ультрас «Динамо» ми можемо ідентифікувати як націоналістичну (за допомогою візуального сприйняття). На емблемі угруповання зображено українського козака в його традиційному уявленні.[32] Націоналізм, расизм, антисемітизм та подекуди нацизм і вивищення української нації – це основні постулати київського фанатського угруповання WBC.

Ультрас «Динамо» пропагують хуліганство та нетерпимість до тих, хто не розділяє їх погляди. Ультрас «Динамо» позиціонують себе як хулігани та «погані хлопці», часто використовуючи такі інтерпретації себе під час вироблення плакатів та інших мультимедійних пропагандистських елементів угруповання.

Спробуємо проілюструвати політико-ідеологічні погляди WBC на конкретних прикладах.

Три роки тому, у квітні 2017-го року ультрас «Динамо» під час матчу з «Шахтарем» влаштували акцію, що мала назву «Біла Шиза».[6] Така акція – яскравий прояв расизму. Вона демонструє нетерпимість до інших рас, окрім білої, яку в угрупованні вважають вищою. Ультрас прийшли на стадіон лише в білому одязі, а деякі з них одягли білі маски на обличчя. Основний постулат акції – «100% білий».

Ще один прояв расизму збоку фанатів «Динамо» відбувся у 2015-му році, коли під час поєдинку групового етапу Ліги чемпіонів проти лондонського «Челсі» декілька «хуліганів» з динамівського угруповання напали на чорношкірих фанатів «Челсі», що знаходились поруч з фанатським сектором і завдали їм тілесних ушкоджень.[46] Саме тоді у світі багато відомих ресурсів ЗМІ написали про расистський скандал в Україні.

Є також підтвердження, що, як прояв крайнього націоналізму, ультрас «Динамо» також сповідують і погляди нацизму, який зародився у Німеччині під час приходу до влади диктатора Адольфа Гітлера. В одному із зарядів (пісень) угруповання, які виконуються під час матчів, є мотив гімну німецьких військово-повітряних сил часів Третього Рейху «Люфтваффе», який розпочинається словами «Was wollen wir trinken».(див. Додаток 1)

Ще один приклад радикального націоналістичного спрямування угруповання – заклик до вбивства сербів, який прозвучав у одній з кричалок ультрас під час матчу «Динамо» проти загребського клубу з однойменною назвою «Динамо». Під час того матчу фанати двох угруповань перегукувались гаслом: «Ubi Srbina! Putin Huilo!», що в перекладі з хорватської означає «Вбий серба! Путін – ху*ло!».[60] Такі вигуки фанати київського клубу пояснили підтримкою Сербії політики президента РФ Володимира Путіна стосовно України.

Саме тому ми кваліфікуємо фанатське угруповання WBC «Динамо» як організацію з націоналістичними, расистськими, нацистськими та ультраправими поглядами, яка не є толерантною та терпимою у своїй суті.

Футбольні матчі відвідує велика кількість глядачів, серед яких – молоді люди та діти (політичні уявлення яких досі формуються). Фанатське угруповання на секторі завжди приковує увагу.

Проблема у тому, що така політична поведінка ультрас на трибунах вважається нормальною. І соціум в Україні (а зокрема в Києві) сприймає таку поведінку як належну. Фанати, прикриваючись підтримкою футбольного клубу, пропагують свої агресивні політичні погляди, формуючи таким чином політичну культуру серед населення, яке жодним чином не виступає проти такої поведінки ультрас.

Окрім того, керівництво футбольного клубу «Динамо» дозволяє вдаватися до таких дій та пропагувати нацистські та расистські погляди шляхом бездіяльності та відсутності будь-яких запобіжних заходів. І цей факт ще більше легітимізує діяння ультрас «Динамо» та інтерпретує їх погляди в соціумі як правильні. Члени Ультрас «Динамо» інтерпретуються у позитивному ключі як віддані фанати свого клубу, а також справжні патріоти своєї держави. Дискурс, який пропагує угруповання ультрас «Динамо» є таким, що порушує права людини, і це, на жаль, вважається нормальним і таким, що не піддається сумніву у контексті здорового глузду.

Ультрас як об'єкт формування та посилення домінуючих тенденцій в українській політичній культурі. Очевидно, що поряд з ультраправими поглядами, ультрас продукує в українському суспільстві і ненависть до Росії і всього російського.

Наприкінці березня 2014-го року, тоді коли стало відомо, що Російська Федерація анексувала Крим (точна дата офіційного «приєднання» Кримського півострова до Росії – 18 березня 2014-го року) [3], під час матчу

чемпіонату України між футбольними клубами «Металіст» (Харків) та «Шахтар» (Донецьк), вболівальники харківського клубу вперше виконали пісню-девiз, яка стала подальшим гiмном українських ультрас усіх футбольних клубiв країни:

*«Путін – х*йло, ла ла ла ла ла ла ла ла!»*[35]

Варто зауважити, що історія цього слогану сягає ще 2010-го року, коли фанатами харківського клубу був придуманий девіз «Суркіс – х*йло» (мова про экс-президента Федерації футболу України Григорія Суркіса, який у 2010-му році очолював цю організацію). [35]

Очевидно, що тригером і головною причиною створення такого слогану стала загарбницька політика Росії та російського президента Володимира Путіна. Звичайний девіз футбольних фанатів переріс в справжній політико-ідеологічний заклик української нації, адже цей слоган почали використовувати не лише футбольні вболівальники, а й деякі посадові особи в українській політиці (слоган «Путін – х*йло» використовувала Радикальна партія українського політика Олега Ляшка як засіб підсилювального ефекту у ході передвиборчої агітації у 2014-му році; экс-міністр закордонних справ України Андрій Дешиця вжив цей слоган під час виступу біля посольства Російської Федерації в Києві в червні 2014-го року), він розповсюдився на соціальні верстви і досі є девізом української нації відносно Росії, хоч популярність його використання наразі вже нижча. [35]

Окрім того, девіз «Путін – х*йло» став певним маркетинговим ходом. Дрібні компанії використовували його як «мерч» (певна продукція, яка візуально сприймається та ідентифікується через символи, що зображені на ній. Мерч може бути одягом, товарами широкого вжитку з певним єдиним логотипом або впізнаваним символом).

«Путін – х*йло» переросла у певний соціальний заклик та заклик до національної ідентифікації. Цей фанатський заряд із суто футбольного

переріс у політико-ідеологічне явище в сучасному українському соціумі, його застосування формувало ідентичність особистості, яка його використовує. Цей кейс пояснює, яким чином футбол формує політичну ідентичність української нації і яскраво ілюструє потужний вплив футбольної дійсності на політичну культуру індивідів. Слоган став певним засобом та методом політичної участі у інформаційній війні між Україною та Росією. Він продукує та підтримує тенденцію домінуючої політичної культури України відносно Росії, підсилюючи ефект сприйняття «ми – вони», «друг – ворог», ідентифікуючи Володимира Путіна як політичного ворога української нації.

«Путін – ху*ло» – приклад тісної інтеграції та вбудовування футболу в політичну культуру країни, а також демонстрація та ідентифікація українських ультрас як націоналістично спрямованих осередків.

Ще одним прикладом, який демонструє це та ідентифікує погляди ультрас як націоналістичні є футбольний заряд, що придуманий вболівальниками футбольного клубу «Карпати» (Львів) у 2014-му році:

«Зелено-білі наші прапори, Гей!

Ми непереможні шаблі догори, Гей!

Буде вільна Україна,

Буде ненька самотійна,

Москалів на ножі, на ножі!!!

Батько Бандера ще до нас прийде, Гей!

Він за Україну всіх нас поведе, Гей!

Буде вільна Україна,

Буде ненька самотійна

Москалів на ножі на ножі!!!

Нехай москва лежить в руїнах

А нам на це начхати

За нами вся велика Україна

І ми підтримуєм «Карпати»!» [14]

Цей футбольний заряд також використовують ультрас і інших футбольних клубів в Україні. Текст пісні ілюструє кореляцію фанатських футбольних угруповань з поглядами українського націоналізму. У тексті згадується Степан Бандера – один із найвідоміших українських націоналістів, голова Організації Українських Націоналістів (ОУН). Також у тексті пісні присутнє відверте вороже політико-ідеологічне спрямування на Росію, що ідентифікується як таке у рядках «москалів на ножі», «нехай москва лежить в руїнах». Також політичну неприязнь до Росії позиціонує і той факт, що назва міста Москва вживається з малої літери (демонстрація політичної зневаги до усього російського).

Ще один футбольний заряд антиросійського спрямування від фанатів львівського клубу «Карпати», який пояснює кореляцію футболу з політико-ідеологічною складовою та ілюструє розповсюдження політичної позиції від футбольних осередків в загальні соціальні маси:

«Щоб лани широкополі,

І Дніпро, і кручі

Стали вам поперек горла,

*Москалі їб*чі» [50]*

Отже, ультрас футбольних клубів в Україні – це політизовані закриті осередки (угруповання) в українському соціумі, які можна ідентифікувати як

суб'єкти сучасного українського націоналізму. Окрім того, ультрас продукують погляди, які можна ототожнити з крайнім націоналізмом (деякі дії футбольних вболівальників кваліфікуються як нацизм, расизм, шовінізм, антисемітизм).

Ультрас в Україні є значним кластером впливу на українську політичну культуру загалом і формують та посилюють сприйняття України відносно Росії. Ультрас продукують засоби та ресурс для потужної пропагандистської кампанії у ході ведення інформаційної війни між Україною та Росією, їх агресивну та політично вмотивовану поведінку можна пояснити зовнішнім фоном (агресія Росії); чіткою ідентифікацією себе з українською спільнотою; офіційним зовнішньополітичним курсом держави. Політична позиція ультрас розповсюджується на соціальні маси, а спільне виконання і використання антиросійських слоганів продукує відчуття ідеологічного єднання з українською нацією та її політичною культурою.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ФУТБОЛІ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КЕЙСІВ

Сучасна Україна – одна із найбільш політизованих країн Європи, що пояснюється залученістю держави до існуючого нині міжнародного політичного конфлікту, а також нестабільним економічним становищем, оскільки в країнах зі слабкими економіками політична активність громадян зазвичай вища ніж в країнах з розвиненими чи потужними економіками. Вищу політичну активність у першому варіанті можна пояснити більшою кількістю запитань, нарікань та запитів від суспільних осередків до політичних еліт через матеріальну фрустрацію. Однак, у європейських країнах політична складова у футболі теж має своє місце, хоч вона і виражена значно слабше, оскільки футбол у Європі відрізняється від футболу в Україні. Європейський футбол нині не лише гра, але також і бізнес, маркетинговий продукт (саме тому політичний аспект меншою мірою береться до уваги) , в той час як в Україні футбол, радше, є «іграшкою» для олігархів та політичних еліт, він не є самоокупним та не приносить значних прибутків для клубів в економічному аспекті. Однак, все ж, ми знайшли декілька прикладів прямої кореляції між футболом та футбольною дійсністю і політико-ідеологічною складовою у європейських країнах, що буде проілюстровано на шести кейсах.

Матіч і символ маку. У листопаді 2018-го року футболіст збірної Сербії та англійського футбольного клубу «Манчестер Юнайтед» Неманья Матіч відмовився виходити на поле у футболці, на який зображено символ маку (який ідентифікується як символ пам'яті загиблих солдатів країн Британської Співдружності, в тому числі і солдат НАТО). [15] Гравець став єдиним футболістом, який вийшов на поле в ігровій футболці без символу маку і пояснив своє рішення наступним чином:

«Я розумію, чому люди носять символ маку, і я поважаю право кожного на це. Співчую тим, хто втратив близьких у цьому конфлікті.

Однак, для мене це позиціонується як нагадування про напад, який я пережив, будучи переляканим 12-річним хлопчиком, коли моя країна лежала в руїнах бомбардуванням в 1999 році. Хоча я і носив цей символ раніше, тепер я не думаю, що в моєму випадку це правильно.

Я не хочу підривати мак як символ гордості в Британії або ображати когось, проте ми всі є продуктом нашого власного виховання, і це мій особистий вибір через вищевказані причини». [27]

Очевидно, таку поведінка сербського футболіста варто пояснити з точки зору теорії раціонального вибору. Індивід (сербський футболіст) позиціонує себе з політичною культурою власного народу, для якого НАТО позиціонується як ворожа організація, оскільки масштабна операція НАТО проти Югославії у 1999-му році була спрямована на етнічні чистки сербської нації і прямо пов'язана з проблемою Косово (країна, яку Сербія не визнає як незалежне утворення).[58] Політична прихильність сербського народу до Матіча і демонстрація його патріотизму – варіант, що приніс футболісту максимальну корисність, адже підняв його політичний авторитет в суспільних колах Сербії, оскільки він є медійною та впізнаваною особистістю.

Політичний конфлікт Вірменії та Азербайджану крізь призму футбольної дійсності. Наприкінці травня 2019-го року в Баку (столиця Азербайджану) на національному Олімпійському стадіоні відбувся фінальний матч єврокубкового турніру Ліга Європи між лондонськими командами «Челсі» та «Арсеналом» і завершився перемогою перших із рахунком 4:1.

Безпосередньо перед матчем спалахнув конфлікт політичного забарвлення, адже вірменський півзахисник «Арсеналу» Генріх Мхитарян офіційно не був включений до заявки команди на фінальний матч проти «Челсі» виключно через політичні причини. Навіть незважаючи на те, що влада Азербайджану пообіцяла виконати усі заходи безпеки і заявила про особисту

відповідальність за життя і здоров'я вірменського футболіста, в футбольному клубі «Арсенал» прийняли рішення не залучати гравця до цього матчу і пояснили це наступним чином:

«Ми з розчаруванням повідомляємо, що Генріх Мхітарян не поїде з командою на фінал Ліги Європи, Ми ретельно вивчили всі варіанти участі Генріха в матчі, але після обговорення цього питання з Мхітаряном і його сім'єю вирішили, що йому краще не їхати на фінал з командою».[48]

Виходячи з цього повідомлення, причиною незалучення гравця до матчу була його особиста відмова. Відомо, що між Вірменією та Азербайджаном досі існують дуже напружені політичні відносини, які сформувались як такі через Нагірний Карабах, який досі є спірною територією між обома країнами, і який характеризується як постійно палаючий політичний конфлікт. Такий конфлікт провокує ворожі політичні позиції обох націй по відношенню один до одного, що є схожим до інформаційної війни між Україною та Росією через геополітичний конфлікт на Донбасі та у зв'язку з анексією Криму. Саме тому, незалучення гравця до ключового матчу своєї команди в сезоні відбулось виключно через політичну причину.

Цей кейс можна проаналізувати з точки зору теорій раціонального вибору та обмеженої раціональності. По-перше, дії футбольний клубу «Арсенал» можна кваліфікувати як превентивні (цей кейс схожий на випадок з розведенням українських та російських клубів під час міжнародних футбольних змагань). Клуб відповідає за життя та здоров'я гравця і намагається уникнути можливої загрози, що може виникнути через політичну неприязнь азербайджанців (в оточенні яких міг би опинитися Мхітарян) до особи з вірменським громадянством та особи, яка позиціонується з ворожою країною і її ідентичністю. Таке рішення з цієї точки зору є найкращим і максимально корисним і для клубу, і для футболіста, адже відвернена можлива небезпека та розпалювання

політичного конфлікту, яке могло б вистежити у разі якби вірменин Мхітарян таки поїхав до Азербайджану.

Проте, якщо прийняти до уваги спортивну складову, то рішення можна пояснити з точки зору теорії обмеженої раціональності. З точки зору змагальності, футбольний клуб «Арсенал» через політичну складову втратив корисного під час важливого матчу, який, в кінцевому випадку був програний «канонірами» (прізвисько ФК «Арсенал») і титул було втрачено. Саме тому, варіант з незалученням Мхітаряна до цієї гри був не найкращим, а оптимальним (гарантія його особистої безпеки та уникнення можливого політичного конфлікту), особливо враховуючи те, що влада Азербайджану обіцяла вірменському футболістові політичний захист та гарантувала безпеку. Саме у цьому аспекті політико-ідеологічна складова порушила спортивну складову та превалювала над нею.

Каталонська проблема та її вплив на іспанський футбол. Каталонія – один із найпроблемніших та політично нестабільних регіонів Іспанії, який має широку автономію та прагне повної суверенності та незалежності відносно іспанської держави. Відомо, що центральна іспанська влада не визнала жоден референдум у Каталонії відносно відокремлення від Іспанії, вважаючи такі масові заходи – проявом сепаратизму та розхитування єдності іспанської нації.

Каталонська проблема відобразилася також і на іспанському футболі. Два найбільш потужних іспанських клуби мадридський «Реал» та каталонська «Барселона». Їх протистояння – найбільш запекле та вороже у рамках усього світового футболу. І це пояснюється як зі спортивної точки зору (два найсильніших клуби, які зазвичай вирішують між собою, хто буде на вершині), так і з політичної точки зору (у цьому аспекті мадридський «Реал» асоціюється з центральною владою Іспанії, яка відноситься до Каталонії, як до території, яка пропагує сепаратизм і «Барселона», яка позиціонує мадридський клуб як найбільшого ворога за допомогою асоціативних

аспектів ототожнення «Реалу» з насильницьким елементом, який стримує прагнення Каталонії до суверенності та самовизначення і надання ще більш широкої політичної автономії регіону).

Футболісти каталонської «Барселони» неодноразово висловлювались за підтримку демократичного проведення референдуму про незалежність Каталонії і підтримували активістів Каталонії у їх ідеях, серед таких, зокрема, нинішній тренер англійського клубу «Манчестер Сіті» Хосеп Гвардіола (каталонець за походженням, колишній гравець та тренер «Барселони»), Жерар Піке (нинішній гравець «Барселони» та збірної Іспанії) та Хаві (колишній гравець «Барселони»), які є одними з найвизначніших постатей в історії футболу. [47]

Один із конфліктів в іспанському футболі у зрізі політичного забарвлення відбувся восени 2017-го року, коли вищезгаданий захисник «Барселони» Жерар Піке заявив, що прагне припинити виступи за збірну Іспанії через політичні погляди. Зрештою, гравець відмовився від такої ініціативи, а потім у матчі збірної Іспанії проти команди Албанії, фанати «фурії рохи» (прізвисько іспанської команди) освистували кожен дотик Піке до м'яча і звинувачували футболіста у сепаратизмі.[17] Така політична ситуація в країні продукує ненависть до футбольного клубу «Барселона» у всій Іспанії і формує негативний імідж клубу у рамках країни. «Барселона» позиціонується у цьому випадку як суб'єкт, що підтримує сепаратистські погляди, які не корелюють з загальною політичною культурою країни.

Таке ставлення іспанських фанатів до «Барселони» в цілому і до конкретних її гравців (привселюдне освистування футболіста своєї ж національної збірної) можна пояснити з точки зору теорій біхевіоралізму та обмеженої раціональності. Поведінка фанатів є зрозумілою, адже футболісти «Барселони» сприймаються та ідентифікуються як загроза національному суверенітету Іспанії. З іншого боку, в поведінці іспанських фанатів спостерігається певна обмеженість раціональності: їх негативне ставлення та

зневажлива поведінка стосовно гравців «Барселони» (які викликаються до збірної Іспанії) через політичні погляди сприяє певному моральному розколу у національній команді і підсвідомому поділу гравців на групки за політичними ознаками, що може в кінцевому випадку відобразитись на результатах національної команди, суб'єкти (гравці) яка не буде єдиною у ідентичнісному та політико-ідеологічному вимірі. Саме у такому випадку спостерігається негативний вплив політичної складової на спортивний принцип у футболі. Фанати обирають оптимальний варіант для себе (демонстрація власної позиції, яка вписується в домінуючі тенденції політичної культури країни), проте не найкращий (адже така поведінка може призвести до суто футбольних невдач та негативних результатів іспанської національної команди).

Унікальний футбольний клуб в Країні Басків. Країна Басків – це автономна територіальна одиниця на півночі Іспанії, яке перебуває у складі Іспанії, проте має власну мову і певні автономні права (у цьому аспекті Країна Басків схожа на Каталонію, проте на півночі Іспанії таких прагнень до сепаратизму та повної незалежності від Іспанії немає).

Клуб, який представляє місто Більбао (знаходиться в Країні Басків), «Атлетик» є унікальним футбольним клубом, якщо порівнювати його з іншими. За «Атлетик» виступають виключно футболісти, які є етнічними вихідцями з Країни Басків. Це стосується також і іноземців. Клуб запрошує іноземців, лише якщо вони вирости та пройшли етап соціалізації у Країні Басків.[11] Очевидно, таке випадок має політичне, етнічне та культурне забарвлення.

У світовому футболі немає жодного клубу, за який виступають виключно власні вихованці, оскільки футбол глобалізувався та став мультикультурним, як і більшість соціальних і політичних процесів і явищ у сучасному світі.

Ось як пояснював залученість до футбольного клубу лише басків колишній президент «Атлетика» Хосе Марія Аррате:

«У нашому підході деколи складно відшукати раціоналізм. Ми просто хочемо, щоб за нас грали сини нашої землі. Ми виховуємо чоловіків, а не просто футболістів, і коли хтось із Кантер дебютує в головній команді – відчуваємо, що наша мета гармонує з філософією предків».[11]

З його слів можна зрозуміти, що мотивами до такої політики клубу є виключно культурний, етнічний та ідентичнісний виміри, які тісно перетинаються з політичною культурою регіону, що позиціонує себе як автономна одиниця. Залучення до «Атлетика» виключно власних вихованців та басків продукує та позиціонує певну політичну єдність регіону, що є доказом його політичної окремішності та унікальної ідентичності.

Однак, у такому підході є обмеженість раціональності. Це доводять і слова колишнього президента клубу, який заявив, що трансферна політика клубу не є раціональною. «Атлетік» – це потужний футбольний клуб в Іспанії в минулому, проте на сучасному етапі він не досягає успіху. Очевидно, якби у клубі прийняли рішення залучати до команди і більш сильних легіонерів (а первинна мета запрошення легіонерів до клубу – посилення команди), то команда показувала б набагато кращі результати зі спортивної точки зору. Політична ідентичність та окремішність гальмує розвиток футбольної команди та превалює над спортивною складовою. Обмеженість раціональності пояснюється у цьому випадку тим, що в «Атлетику» обрали оптимальний варіант (збереження політичної, етнічної, культурної ідентичності), проте проігнорували важливість спортивної та змагальної складової.

Політичний конфлікт навколо Месута Озіла. У травні 2018-го року відомий футболіст з німецьким громадянством Месут Озіл, який виступає за

національну футбольну збірну Німеччини, проте має турецькі корені, зробив спільне фото з президентом Туреччини Реджепом Ердоганом.[30]

Таким чином було спровоковано політичний конфлікт, який вийшов за рамки однієї країни. По-перше, у травні 2018-го року проходила передвиборча кампанія президентських виборів у Туреччині і німецькі ЗМІ звинуватили Ердогана в тому, що спільним фото з відомою медійною особистістю він намагався залучити ще більшу підтримку електорату для того, аби переобратися на посаду президента і розширити свої повноваження згідно з референдумом у Туреччині за 2016-й рік.[30] У цьому випадку німецькі ЗМІ та громадськість позиціонували Ердогана як диктатора, а гравця національної збірної Німеччини Озіла – як особу, яка підтримує диктатора та прихильно до нього ставиться.

Озіл після звинувачень на свою адресу прокоментував ситуацію наступним чином:

«Для мене фотографія з президентом Ердоганом – це не вибори і не політика, це данина поваги вищій посади країни, звідки походить моя родина. Якби я відмовився від зустрічі, то образив б моїх предків, моє коріння».[29]

Окрім звинувачень на адресу Ердогана, німецькі ЗМІ звинуватили і німецького футболіста Месута Озіла у тому, що він підтримує диктатора (позиційність німецького народу та ЗМІ) іншої країни.[30] Зрештою, через конфлікт, який виник, Месут Озіл у липні 2018-го року прийняв рішення завершити виступи у національній збірній Німеччини і пояснив своє рішення тим, що в Німеччині (країні, громадянином якої є турок за походженням) до футболіста проявили неповагу та расизм.[28] Такий стан справ більшість німецьких політиків та ЗМІ почали позиціонувати як провал політики мультикультуралізму та інтеграційної політики Німеччини.

Насправді ж проблема у тому, що політично необізнана та неосвічена особа стала жертвою політичного скандалу, що був сформований та навіяний

не діяннями футболіста, а зовнішнім фоном та напруженими політичними відносинами між ЄС та Туреччиною, яка, зрештою, почала набувати ознак диктаторської країни після того, як Реджеп Ердоган удруге зайняв посаду президента. Цю ситуацію можна проаналізувати крізь призму декількох теорій.

По-перше, президент Ердоган діяв виключно з точки зору раціонального вибору, адже спільне фото з відомою медійною особистістю (не лише в Туреччині чи Німеччині, але й у світі загалом) є певним механізмом залучення електорату, демонстрація підтримки відомих недейних людей завжди була певною передвиборчою електоральною технологією, яку вдало застосував Ердоган і мав успіх: його було переобрано на другий президентський термін, а турецькі ЗМІ у цьому конфлікті підтримали Озіл (і Ердогана, відповідно) на противагу німецьким колегам. Ердоган обрав один із найкращих варіантів для себе (залучення електорату таким чином) і мав успіх, що доводить ефективність теорії раціонального вибору у цьому контексті.

По-друге, Месут Озіл у цьому випадку виступив політичною жертвою, оскільки він навряд чи мав наміри спровокувати конфлікт політичного забарвлення і зробив це виключно через власну політичну неосвіченість та відчуття єдності з турецьким народом (походження Озіла – турецьке). У випадку ж відмови фото з Ердоганом Озіл міг інтерпретуватись в турецькому соціумі як політичний ворог та негативна особистість, адже Ердоган є політичним діячем, який має значну політичну та соціальну підтримку у своїй країні.

По-третє, німецькі ЗМІ та німецькі політики відреагували на фото Озіла з Ердоганом досить негативно, чим продемонстрували обмеженість раціональності: з одного боку – демонстрація позиції відносно диктатора Ердогана (оптимальний вибір), з іншого боку – демонстрація провалу політики мультикультуралізму. Негативна реакція Озіла на дії німецьких ЗМІ

та на німецьку політичну думку дійсно може спровокувати вороже ставлення національних меншин до Німеччини (і не лише турецьких), оскільки вплив медійної та популярної особистості на соціум завжди є високим (що і застосував Ердоган у рамках своєї передвиборчої кампанії).

Наслідком цієї ситуації є те, що футбол постраждав від політичного впливу (Озіл покинув національну збірну Німеччини, був одним із найкращих її гравців), а політика Німеччини постраждала від медійності футболу (адже ця ситуація може стати прикладом застереження для національних меншин у Німеччині).

Повага до політичної ідентичності іншої країни як спосіб закріплення авторитету. В листопаді 2018-го року під час матчу Ліги чемпіонів між сербським клубом «Црвена Звезда» та англійським «Ліверпулем» (2:0), який проходив у Белграді (столиця Сербії), головний тренер команди гостей («Ліверпуля») Юрген Клопп одягнув на свою куртку символ квітки рамонди.[20]

Квітка рамонди в Сербії – це символ завершення Першої світової війни (1914-1918) та свідчення перемоги Сербії в цій війні (адже країна належала до військово-політичного блоку Антанти, яка здобула перемогу над Троїстим Союзом, лідером якого була Німеччина).

Очевидно, що таку поведінку головного тренера англійської команди Юргена Клоппа можна пояснити з точки зору теорії раціонального вибору. Футбольний тренер, використавши в своєму одязі суто політичний символ, продемонстрував політичну повагу до країни, в якій він перебував., тим самим продемонструвавши повагу не лише до країни, але і до політичної ідентичності і тенденційних ознак політичної культури Сербії. Раціональний вибір Клоппа полягає у тому, що такий варіант його діянь був найкращим, оскільки він продемонстрував свою політичну повагу, разом з тим піднявши свій авторитет в очах громадськості й закріпив його (позиціонувавшись як

політично позитивний індивід по відношенню до сербської політичної культури та ідентичності).

Однак, у цій ситуації можна також спостерігати певний ідентичнісний парадокс: Клопп за національністю є німцем, а символ квітки рамонди у Сербії – свідчення перемоги над Німеччиною у Першій світовій війні (перемоги Антанти, до якої належала Сербія, над Троїстим Союзом). Така дія Клоппа не спровокувала резонанс у німецькому суспільстві, проте її можна ідентифікувати з точки зору обмеженої раціональності, адже повага до іншого народу у політичному вимірі присутня, проте вона породжує певну відсутність політичної солідарності з власною нацією.

Отже, політико-ідеологічна складова у європейському футболі виражена значно слабше, аніж в українському футболі, проте, вона в ньому присутня, як продемонстрували вищеописані кейси, адже європейський континент (на відміну від сучасної України) є набагато стабільнішим у політичному вимірі. Однак, аналіз випадків в чергове продемонстрував, що футбол у Європі – не лише соціальне явище, але і політичне. Футбол, який є потужним постіндустріальним бізнесом, все є має ознаки політичного забарвлення, детермінує політичні цінності і має певний вплив на формування політичної культури індивідів.

ВИСНОВКИ

У цій дипломній роботі була доведена присутність політико-ідеологічної складової в українському та європейському футболі на основі дослідження оберненого зв'язку, у якому футбол та футбольна дійсність виступає певною буферною зоною у процесі передачі політичних цінностей від політичних еліт до суспільства і навпаки. Окрім того, був проаналізований вплив футбольної дійсності на політичну культуру індивідів і зворотний процес: події у футболі були проаналізовані крізь призму впливу на них політики та політичної культури суспільства.

У першому розділі ми розкрили теоретико-методологічну базу дослідження. Для обґрунтування присутності політико-ідеологічної складової у футболі ми використовували теорію раціонального вибору, теорію обмеженої раціональності та біхевіоральну теорію.

Теорія раціонального вибору продукує знання про індивідуально-егоїстичне начало політично-вмотивованого індивіда, який приймає для себе найбільш раціональне та найбільш корисне рішення у тому чи іншому випадку, таким чином демонструючи свою політичну ідентичність та власну позиційність. Політично вмотивований індивід аналізує переваги та недоліки того чи іншого вибору, який йому доведеться здійснити. Раціональний вибір виступає певним виміром максимальної корисності для індивіда, якщо враховувати ресурси, якими він оперує, а також зовнішній тиск і зовнішнє середовище, в якому він перебуває.

Теорія обмеженої раціональності виступає певним протиставленням до теорії раціонального вибору і пояснює діяння індивіда під впливом тиску зовнішнього середовища та політико-соціального фону на його ідентичність та політичну мотивацію. Обмежена раціональність полягає у тому, що індивід приймає не найкраще, а оптимальне рішення, адже зовнішній обмежувальний фактор не дозволяє йому обрати певний найкращий варіант.

У суті обмеженості раціональності лежить те, що індивід під час прийняття певного рішення у будь-якому випадку жертвує певними політичними цінностями і обирає серед однакових оптимальних варіантів найоптимальніший.

Біхевіоральна теорія (вдало корелює з теорією раціонального вибору та теорією обмеженої раціональності) прагне пояснити, чому політично вмотивований індивід діє в конкретній ситуації саме так, а не інакше, тобто аналізує його політичну поведінку, яка залежить від багатьох факторів впливу. Біхевіоральна теорія продукує знання про те, що кінцевий результат діянь індивіда – отримання влади. Індивіди діють саме таким чином, щоб здобути владу на виході, це і є їх ключовою метою і мотивацією до певного типу поведінки.

Ці три теоретико-методологічних підходи пояснюють діяння суб'єктів у футболі та футбольній дійсності (футболістів, тренерів, президентів клубів, представників спортивних ЗМІ, футбольних керівників) та аналізують, яким чином політико-ідеологічний фон та загальна політична культура впливають на їх діяння, прийняті рішення і як це корелює між собою.

У другому (ключовому та найбільш масштабному) розділі дипломної роботи були розглянуто 15 обраних кейсів кореляції політико-ідеологічної складової та футбольної дійсності в Україні. Український футбол став досить політизованим соціальним явищем після 2014-го року після агресії РФ в Криму та на Донбасі і, як наслідок, поява політичної та соціальної напруженості всередині країни. У другому розділі було проаналізовано: переїзд українського футболіста Ярослава Ракицького до російського клубу «Зеніту» і його подальше вигнання зі збірної України через політичні причини (раціональний вибір та обмежена раціональність); вигнання українського футболіста Ігоря Сікорського із футбольного клубу «Авангард» через його поїздки до Росії (обмежена раціональність); необережність українських футболістів у соціальних мережах («вподобання» привітання з

днем народження політичного ворога України, президента РФ Володимира Путіна) та їх подальші вибачення; розведення українських та російських футбольних клубів під час жеребкування міжнародних турнірів як приклад превентивних заходів і раціонального вибору; інтерпретація футбольного клубу «Шахтар» як проросійського осередку крізь призму політичних стереотипів в Україні та географічну приналежність команди; реакція українських політиків на перемогу збірної Хорватії над Росією як приклад інформаційної війни та ототожнення українського-російського дискурсу крізь призму «ми – вони», «друг – ворог»; об'єднання українських футбольних фанатів усіх клубів у 2014-му році під політичним приводом (як наслідок – ігнорування спортивного та змагального принципу); аналіз політичної позиції українських гравців відносно роботи в Росії крізь призму домінуючих тенденцій політичної культури України та вписування «себе» в спільноту; квір-позиція футболіста Олексія Гая відносно агресії РФ стосовно України та негативні політичні наслідки для гравця; політичний дискурс українського футболіста Романа Яремчука та російського коментатора Василя Уткіна крізь призму інформаційної війни та українсько-російського дискурсу «ми-вони»; перемога збірної України над Сербією і подальша реакція українських фанатів крізь призму ототожнення Сербії з політичним ворогом (союзником РФ); негативне ототожнення президента «Динамо» Ігоря Суркіса через його відносини з проросійським політиком Віктором Медведчуком, як наслідок, негативне ототожнення футбольного клубу «Динамо» у соціальних колах.

Усі ці кейси пояснюють та демонструють, яким чином футбол є залежним від домінуючої політичної культури та національної ідентичності в Україні, а також засвідчують, що футбольна дійсність в Україні може бути певним методом ведення інформаційної війни і засобом політичної пропаганди. Футбол в Україні на сучасному його етапі більшою мірою керується та детермінується не спортивним принципом (як має бути насправді, що

засвідчує сутність його як виду спорту), а політичним дискурсом країни, який превалює та ідентифікує футбол як політично залежне явище в Україні.

Окрім того, у другому розділі окремий підрозділ присвячено українським футбольним фанатам «ультрас», які є найбільш політизованим осередком в українському футболі. Ультрас – це представники сучасного українського націоналістичного руху, які посилюють домінуючі тенденції в українській політичній культурі та великою мірою впливають та визначають загальний політико-соціальний фон.

Третій розділ присвячено аналізу впливу політико-ідеологічної складової у європейському футболі на основі шести відібраних кейсів. Європейський футбол відрізняється від українського перш за все через економічний фактор (європейський футбол є прибутковим бізнесом, в той час як український футбол – більш соціальне явище, розвага для нації та «іграшковий суб'єкт» в руках олігархів), а також через високу політичну нестабільність України над відміну від інших європейських країн, які не страждають від діючих політичних конфліктів. Тим не менш, футбол в Європі також вбудований у політичний дискурс, що проілюстрував аналіз шести випадків. Зокрема, нами було проаналізовано: вплив сербської політичної ідентичності на футболістів цієї країни шляхом вироблення негативного ставлення до НАТО через бомбардування Югославії у 1999-му році; відмову вірменського футболіста Генріха Мхітаряна поїхати до Азербайджану на важливу гру свого клубу крізь призму Карабаського конфлікту та почуття політичної ідентичності та єднання футболіста зі своїм народом; негативного впливу каталонського сепаратизму на іспанський футбол; унікальний футбольний клуб в Країні Басків, який існує не за змагальним принципом, та за принципом політичної, етнічної та культурної ідентичності; міжнародний політичний конфлікт (методом інформаційної війни) між Туреччиною та Німеччиною, який призвів до того, що німецький футболіст турецького походження Месут Озіл покинув національну збірну і став політичною жертвою; формування

авторитету в очах громадськості тренером «Ліверпуля» Юргеном Клоппом шляхом демонстрації політичної солідарності з сербським народом.

Усі проаналізовані в роботі кейси демонструють, що політика та ідеологія детермінують футбол, який не є самостійний спортивним явищем, а суто соціальним і політично залежним. Досить часто футбол і спортивна складова страждають від політичної залежності, що в цілому викривлює спорт і змагальну складову, проте зміцнює ідеологію, панівну роль політики та політичного впливу у соціумі та демонструє тенденції політичної культури суспільства, формування національних і культурних ідентичностей. У сьогоденні футбол стає потужним політичним механізмом і методом передачі і насадження політичних цінностей. Еліти керують свідомістю мас, а футбол є одним із засобів і інструментів цього керування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексей Гай: «Не могу назвать Россию агрессором. Я свечку не держал» [Электронный ресурс] // Tribuna.com. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/football_lemderg/2227044.html.
2. Андрей Пятов прокомментировал скандальное фото с боевиками из ДНР [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://sport.bigmir.net/football/ukraine/1715256-Andrej-Pjatov-prokomentiroval-skandal-noe-foto-s-boevikami-iz-DNR>.
3. Анексія Криму [Электронный ресурс] // Вікіпедія – Режим доступа до ресурсу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83_\(2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83_(2014)).
4. Артем Федецкий: «Переезд Ракицкого в Россию стал подтверждением некоторых догадок» [Электронный ресурс] // SportBox. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://news.sportbox.ru/Vidy_sporta/Futbol/Russia/premier_league/spbnews_NI1047145_Artem_Fedekij_Perejezd_Rakickogo_v_Rossiju_stal_podtverzhdenijem_nekotoryh_dogadok.
5. Беседин и Матвиенко убрали лайки с поздравления Путина [Электронный ресурс] // LB.ua – Режим доступа до ресурсу: https://lb.ua/sport/2018/10/09/409554_besedin_matvienko_ubrali_layki.html
6. Біла шиза [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=xfehXoTX1zY&t=83s>

7. Великая победа Украины. Полная доминация [Электронный ресурс] // Tribuna.com. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/editors/2474908.html>.
8. Вернидуб: Работа в России? Исключено [Электронный ресурс] // football.ua. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://football.ua/countrieselse/407661-vernidub-rabota-v-rossii-iskljucheno.html>.
9. Вида и Вукоевич: «Слава Украине! Это победа за «Динамо» и Украину» [Электронный ресурс] // FootBoom. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: https://www.footboom.com/blogs/smotrovaya_ploshchadka/1531033147-vida-i-vukoyevich-slava-ukraine-eto-pobeda-za-dinamo-i-ukrainu.html.
10. Вида: Видео «Слава Украине» – не политика, а шутка для моих друзей [Электронный ресурс] // Футбол 24. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: https://football24.ua/ru/vida_video_slava_ukraine_ne_politika_a_shutka_dlja_moih_druzej_n474534/.
11. В «Атлетике» больше века играют только своими [Электронный ресурс] // sports.ru – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/kleshchonok/2598073.html>.
12. Гравці «Шахтаря» вийшли на матч Кубка України у патріотичних футболках [Электронный ресурс] // Укрінформ. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-sports/2354443-gravci-sahtara-vijsli-na-matc-kubka-ukraini-u-patrioticnih-futbolkah.html>.
13. Дебати кандидатів у Президенти України 2019 на стадіоні «Олімпійський» [Электронный ресурс] // Вікіпедія. – 2019. – Режим доступа до

ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B8_%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2_%D1%83_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_2019_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96_%C2%AB%D0%9E%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%C2%BB.

14. Зелено-білі наші прапори [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://teksty-pesenok.ru/fckl-club5726389/tekst-pesni-zelenobl-nash-prapori/551110/>.
15. Игрок «МЮ» отказался играть в футболке с красным маком из-за действий НАТО в Югославии [Електронний ресурс] // SportBox. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://news.sportbox.ru/Vidy_sporta/Futbol/Evropejskie_chempionaty/Angliya/spbnews_NI918909_Igrok_Mu_otkazalsa_igrat_v_futbolke_s_krasnym_makom_iz_za_dejstvij_NATO_v_Jugoslavii.
16. Игроки сборной Украины отметились под постом с поздравлениями Путину [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/sport/2018/10/09/409520_igroki_sbornoy_ukraini_otmetilis.html.
17. Испанские болельщики освистали Пике [Електронний ресурс] // ua-football.com. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ua-football.com/lifestyle/lifestyle-news/1507363591-ispanskie-bolelschiki-osvistali-pike-video.html>.
18. Іван ОРДЕЦЬ: «Ракіцький би 100% грав у збірній, якби виступав в Україні» [Електронний ресурс] // sport.ua. – 2019. – Режим доступу до

- ресурсу: <https://sport.ua/uk/news/473548-ivan-ordets-rakitskiy-by-100-igral-v-sbornoy-esli-by-vystupal-v-ukraine>.
19. Кількість українців, які підтримують вступ України до ЄС, із 2013 року збільшилася на 21% - соцдослідження [Електронний ресурс] // Євроінтераційний портал. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://eu-ua.org/novyny/na-21-zbilshylysya-kilkist-ukrayinciv-yaki-pidtrymuyut-vstup-ukrayiny-do-yes-iz-2013-roku>.
20. Клопп надел на куртку цветов рамонды. Так в Сербии отмечают конец Первой мировой войны [Електронний ресурс] // sports.ru. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/bluewhitenavy/2237509.html>.
21. Клубам з України та Росії заборонили проводити спільні матчі [Електронний ресурс] // zaxid.net. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://zaxid.net/blokpost_uyefa_n1315367.
22. Колишні регіонали на виборах до Верховної Ради: такі схожі, але такі різні [Електронний ресурс] // DW. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/uk/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%85-%D0%B4%D0%BE-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%96-%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B6%D1%96-%D0%B0%D0%BB%D0%B5-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%96-%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D1%96/a-49379092>.

23. Микола Несенюк: «Шахтар» приніс в Київ свій Донецьк – коли пікнути не можна» [Електронний ресурс] // Tribuna.com. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/football_lemderg/2231084.html.
24. Мирон Маркевич: «Я – совок. А ви – вільні» [Електронний ресурс] // Tribuna.com. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/football_lemderg/1787607.html.
25. Мы не можем допустить, чтобы наши игроки ездили в Россию, – президент «Агробизнеса» о Сикорском [Електронний ресурс] // 24tv.ua. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://24tv.ua/sport/ru/my_ne_mozhem_dopustit_chtoby_nashi_igroki_ezdili_v_rossiju_prezident_agrobiznesa_o_sikorskom_n1265969
26. НВ изучило беспрецедентный союз украинских ультрас [Електронний ресурс] // Новое Время. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/soyuz-huliganov-hto-primirilo-ukrainskih-ultras-14.html>.
27. Неманья Матич: «Символ красного мака служит для меня напоминанием о нападении, которое я пережил» [Електронний ресурс] // SportBox. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://news.sportbox.ru/Vidy_sporta/Futbol/Evropejskie_chempionaty/Angliya/spbnews_NI918921_Nemanja_Matich_Dannyj_simvol_sluzhit_dla_mena_napominaniem_o_napadenii_kotoroje_je_perezhil.
28. Озил больше не будет выступать за сборную Германии из-за проявленного к нему «неуважения и расизма» [Електронний ресурс] // Goal. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.goal.com/ru/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE>

<https://www.dw.com/ru/%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D0%BB-%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5-%D0%BD%D0%B5-%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B5%D1%82-%D0%B2%D1%8B%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%83%D1%8E-%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D0%BE/3wh8774zfcwr10fr34anz19lp>.

29. Озил выступил в защиту своего фото с Эрдоганом [Электронный ресурс] // DW. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.dw.com/ru/%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D0%BB-%D0%B2%D1%8B%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D0%BB-%D0%B2-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D1%83-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%B3%D0%BE-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D1%81-%D1%8D%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC/a-44777412>.
30. Озил, Эрдоган и расизм: как одно фото переросло в крупный скандал в футбольной Германии [Электронный ресурс] // Настоящее время. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.currenttime.tv/a/29392551.html>.
31. Официально: Ракицкий перешел в Зенит [Электронный ресурс] // ISPORT. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://isport.ua/football/europe/798891-ofitsialno-rakitskij-pereshel-v-zenit>.
32. Офіційна Facebook-сторінка Ультрас "Динамо" [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.facebook.com/wbc.kyiv/>.

- 33.Павелко пришел в Раду в футболке Хорватии и пообещал компенсировать штраф Вукоевичу [Электронный ресурс] // SportArena. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://sportarena.com/football/wc2018/pavelko-prishel-v-radu-v-futbolke-horvatii-i-poobeshhal/>.
- 34.Порошенко прокомментировал «Слава Украине» Виды и Вукоевича [Электронный ресурс] // Футбол 24. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: https://football24.ua/ru/poroshenko_prokommentiroval_slava_ukraine_vidy_i_vukoevicha_n475227/.
- 35.Путин - х*йло [Электронный ресурс] // Вікіпедія – Режим доступа до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD_%E2%80%94%D1%85%D1%83%D0%B9%D0%BB%D0%BE!.
- 36.Ракицкий завершил карьеру в сборной Украины [Электронный ресурс] // ISPORT. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://isport.ua/football/ukraine/1116877-rakitskij-zavershil-kareru-v-sbornoj-ukrainy>.
- 37.Расизм в матче «Шахтер» — «Динамо»: в сети появилось очередное видео инцидента [Электронный ресурс] // football.ua. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://football.ua/ukraine/406713-rasizm-v-matche-shakhter-dinamo-v-seti-pojavilos-ocherednoe-video-incidenta.html>.
- 38.Роман БЕЗУС: «Россия напала и забрала Крым. Я бы туда играть не поехал» [Электронный ресурс] // sport.ua. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://sport.ua/news/486615-roman-bezus-rossiya-napala-i-zabrала-krym-ya-by-tuda-igrat-ne-poehal>.

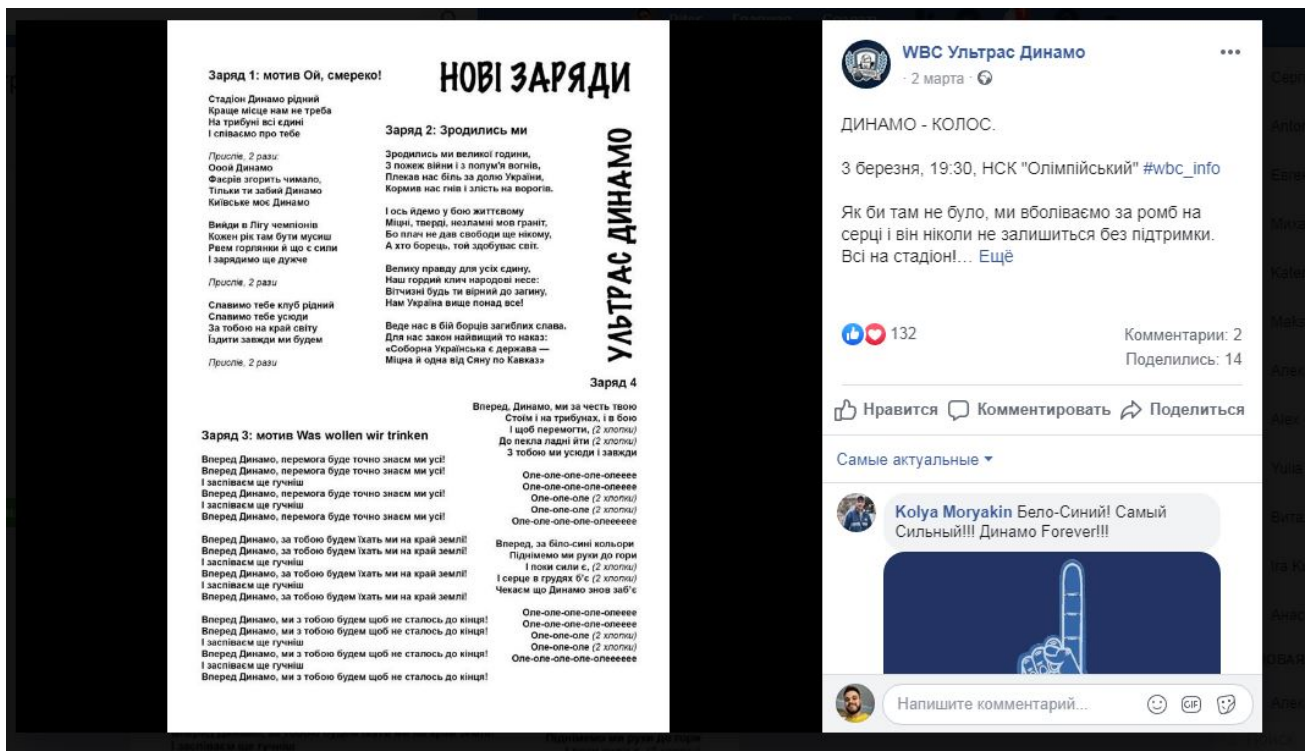
39. Секрет Медведчука: как стать кумом Путина [Электронный ресурс] // Газета.ru. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://www.gazeta.ru/politics/2019/07/07_a_12484171.shtml.
40. Сербия – Украина: фанаты хозяев выкрикивали лозунги в поддержку России [Электронный ресурс] // Футбол 24. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://football24.ua/ru/serbija_ukraina_fanaty_hozjaev_vykrikiv_ali_lozungi_v_podderzhku_rossii_n570160/.
41. Сікорський вже не є гравцем ФК Агробізнес [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ФК Агробізнес. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <http://fcab.com.ua/95-2019-2020/3061-sikorskyi-vzhe-ne-ie-hravtsem-fk-ahrobiznes>.
42. Тайсон заявил, что не планирует оставаться в «Шахтере» и назвал клуб, куда перейдет бесплатно [Электронный ресурс] // Спорт 24. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://24tv.ua/sport/ru/tajson_zajavil_что_ne_planiruet_ostavatsj_a_v_shahtere_i_nazval_klub_kuda_perejdet_besplatno_n1252845.
43. Теории рационального выбора: общее и особенное [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://ecsocman.hse.ru/data/284/697/1219/L1_1.2.pdf.
44. Уткин вновь оскорбил Яремчука, правда, заявил, что не обижается на него [Электронный ресурс] // XSPORT. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://xsport.ua/football_s/news/utkin-vnov-oskorbil-yaremchuka-pravda-zayavil-что-ne-obizhaetsya-na-nego_2179766/.
45. Уткин: «Яремчук – нормальное спортивное животное. Жги, Яремчучело» [Электронный ресурс] // XSPORT. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://xsport.ua/football_s/news/utkin-yaremchuk-normalnoe-sportivnoe-zhivotnoe-zhgi-yaremchuchelo_2157359/.

46. Фанаты «Динамо» избили чернокожих болельщиков киевского клуба прямо во время матча [Электронный ресурс] // КиевВласть. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: http://kievvlast.com.ua/news/fanati_dinamo_izbili_chernokozhih_bolelshnikov_kievskogo_kluba_prjamo_vo_vremja_matcha31686.
47. Футбол не вне политики. Как протесты в Каталонии влияют на «Барсу» и «Эспаньол» [Электронный ресурс] // sports.ru. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/stavkatv/2630016.html>.
48. Футбол проиграл политике. Мхитарян пропустит финал Лиги Европы в Баку [Электронный ресурс] // Чемпионат. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.championat.com/football/article-3762011-pochemu-mhitarjan-propustit-final-ligi-evropy-v-baku.html>.
49. Шевченко не вызвал Ракицкого в сборную Украины на первые матчи отбора к Евро-2020 [Электронный ресурс] // XSPORT.ua. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://xsport.ua/football_s/news/shevchenko-ne-vyzval-rakitskogo-v-sbornuyu-ukrainy-na-pervye-matchi-otbora-k-evro-2020_1716271/.
50. Щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі... [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ppse34ZdM4c>.
51. Я бы не играл в России. Шовковский прокомментировал невызов в сборную Украины легионеров из РФ [Электронный ресурс] // Новое Время. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://nv.ua/sport/ja-by-ne-igral-v-rossii-shovkovskij-prokommentiroval-nevyzov-v-sbornuju-ukrainy-legionerov-iz-rf-104589.html>.

52. ЯРЕМЧУК ПОДКОЛОЛ СБОРНУЮ РОССИИ ПОСЛЕ ВЫХОДА НА ЕВРО-2020 [Электронный ресурс] // ТСН. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://tsn.ua/ru/prosport/yaremchuk-podkolol-sbornuyu-rossii-posle-vyhoda-na-evro-2020-1426578.html>.
53. Behaviouralism in Politics: Definition, Origin and Credo [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.politicalsciencenotes.com/behaviouralism/behaviouralism-in-politics-definition-origin-and-credo/717>.
54. Examples of extreme nationalism [Электронный ресурс] // Cambridge Dictionary – Режим доступа до ресурсу: <https://dictionary.cambridge.org/example/english/extreme-nationalism>.
55. Herbert A. Simon and the concept of rationality: boundaries and procedures [Электронный ресурс] // Brazilian Journal of Political Economy. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: https://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0101-31572010000300006.
56. McLeod S. Behaviorist Approach [Электронный ресурс] / Saul McLeod // Simply Psychology. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.simplypsychology.org/behaviorism.html>.
57. Models of Bounded Rationality [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://cognet.mit.edu/book/models-of-bounded-rationality>.
58. NATO bombs Yugoslavia [Электронный ресурс] // History – Режим доступа до ресурсу: <https://www.history.com/this-day-in-history/nato-bombs-yugoslavia>.
59. Rational Choice Theory [Электронный ресурс] // Investopedia. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.investopedia.com/terms/r/rational-choice-theory.asp>

60. Ubi Srbina! Putin Huilo! [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=11N86DPDhXY>.
61. What Does It Really Mean to Be Queer? [Електронний ресурс] // Cosmopolitan. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cosmopolitan.com/sex-love/a25243218/queer-meaning-definition/>.
62. «Ад» и «кат»: на матче УПЛ болельщики «Динамо» вывесили баннер с Медведчуком [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2019/09/15/7226374/>.
63. «ДИНАМО» НАКАЗАЛИ ЗА ПРОЯВЛЕНИЕ РАСИЗМА ФАНАТАМИ В МАТЧЕ С «ШАХТЕРОМ» [Електронний ресурс] // ТСН. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/ru/prosport/dinamo-nakazali-za-proyavlenie-rasizma-fanatami-v-matche-s-shahterom-1447098.html>.
64. «Есть ли у России друг получше?» Вучич сказал, чей Крым [Електронний ресурс] // Газета.ru. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.gazeta.ru/politics/2019/03/30_a_12273907.shtml.
65. «Шахтер» отказался надевать футболки в поддержку участников АТО [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/ru/articles/sports-newspaper/_sahter-otkazalsya-nadevat-futbolki-v-podderzhku-uchastnikov-ato/806194.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Скріншот з офіційної Facebook-сторінки фан-клубу ФК «Динамо» WBC (White Boys Club). На скріншоті зображені тексти нових «зарядів» (пісні, які виконують фанати під час матчів). «Заряд 3» містить у собі пісенний мотив гімну німецьких військово-повітряних сил часів Третього Рейху «Люфтваффе», який розпочинається словами «Was wollen wir trinken».

Дипломної роботи

Тема: Політико-ідеологічна складова в українському і європейському футболі

Студент: Приходько Петро Олегович

Рік навчання, факультет: 2 рік навчання, Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: кандидат філософських наук Амельченко Н.А.

Рецензент: кандидат політичних наук Гнатюк М.М.

Захищена «___» _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи: У дипломній роботі детально описані та проаналізовані процеси кореляції політико-ідеологічної складової та футбольної дійсності в Україні та Європі. Зокрема, для пояснення такої кореляції була застосована об'ємна теоретико-методологічна база, була використана теорія раціонального вибору, теорія обмеженої раціональності та біхевіоральна теорія. На основі теоретико-методологічних підходів були проаналізовані окремі кейси в українському та європейському футболі, які демонстрували вплив футболу на політичну культуру індивідів та залученість футбольної дійсності в політичне життя країни, а також позиціонували футбол як буферну зону передачі політичних цінностей у соціальній реальності від одних суб'єктів до інших.

Short summary: In this work in detail are analyzed and described the processes of correlation of the political and ideological component and football reality in Ukraine and Europe. In particular, to explain this correlation, a voluminous theoretical and methodological basis was used, the theory of rational choice, the theory of limited rationality and behavioral theory were used. On the basis of theoretical and methodological approaches, separate cases in Ukrainian and European football were analyzed, which demonstrated the influence of football on the political culture of individuals and the involvement of football reality in the political life of the country, and positioned football as a buffer zone of transfer a political values from one individual to another

